

STOCKHOLMS
UNIVERSITET
Institutionen för socialt arbete
– Socialhögskolan

Vaddå socialt arbete?

– *Socialarbetare och den vetenskapliga diskursen om begreppet
och praktiken socialt arbete*

Lejla Adzemovic och Henrik Forsner
S7C

Handledare: Tore Svendsen

Examinator: Katarina Piuva

Abstract

Titel: "Vaddå socialt arbete?"

Authors: Lejla Adzemovic and Henrik Forsner

Social work is a social phenomenon, existing in most societies, that has given rise to a multitude of special organizations and professions. For that reason social work is dealing with a complex identity. The purpose of this study is to illustrate how social workers and the scientific discourse interpret the concept of social work. In addition to that the study intends to show similarities and differences. The research process contains two studies, one based on qualitative interviews with five social workers and the other consisting a survey of academic literature. To enable a comparison of the results the studies start out of some, deliberately chosen, themes. These are "definitions of social work", "socialworkers", "society, law and organization" and "ethics". In summary, the results, revealed a surprising unity in the interpretations of social work. Social workers, as well as the scientific discourse, manifest social work as a profession that promotes social change and problem solving in human relationships. The differences concern social work being interpreted normative by the social workers and more descriptive by the scientific discourse.

Keywords: *Social work, social work practice, socialworkers, social work definitions, social work ethics, social work and society, social work organisation.*

Innehållsförteckning

1. Inledning	5
2. Bakgrund	6
3. Syfte och frågeställningar	7
4. Förtydliganden	7
4.1. Förtydliganden av begrepp	7
4.2. Förtydliganden av begrepps användning	7
4.3. Förtydliganden av källhänvisningar	7
5. Disposition	8
6. Metod	9
6.1. Forskningsmetod	9
6.2. Vår förståelse	9
6.3. Vetenskapsfilosofisk ansats	9
6.4. Litteratursökning	10
6.5. Datainsamling	10
6.5.1. Litteratururvalet	10
6.5.2. Urval av intervju personer	11
6.5.3. Intervjuguiden	11
6.5.4. Intervjuernas genomförande	12
6.6. Databearbetning, analys- och tolkningsförfarande	12
6.7. Etisk diskussion	13
6.8. Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet	13
6.8.1. Validitet	13
6.8.2. Reliabilitet	14
6.8.3. Generaliserbarhet	15
7. Tidigare forskning och teoretiska begrepp	16
7.1. Innebörder av begreppet socialt arbete	16
7.2. Socialarbetarrollen	17
7.3. Samhälle, lag och organisation	18
7.4. Etik i praktiken	20
8. Presentation och analys av resultat	22
8.1. Vilka var intervju personerna?	22
8.2. Innebörder av begreppet socialt arbete	22
8.2.1. Exempel ur yrkesutövningen	23
8.2.2. Global qualifying standards	23
8.2.3. Sammanfattning	24
8.2.4. Analys	24
8.3. Socialarbetarrollen	26
8.3.1. Sammanfattning	26
8.3.2. Analys	27
8.4. Lag, samhälle och organisation	28
8.4.1. Förändringar av det egna synsättet	28
8.4.2. Sammanfattning	29
8.4.3. Analys	29
8.5. Etik i det sociala arbetets praktik	30
8.5.1. Sammanfattning	31
8.5.2. Analys	32

9. Slutdiskussion	34
9.2. Slutsatser	34
9.3. Metoddiskussion.....	35
9.4. Förslag till vidare forskning	36
10. Referenser	37
10.1. Litteratur.....	37
10.2. Internet	40
Bilaga 1	41

1. Inledning

”I de flesta samhällen försiggår något som kan definieras som socialt arbete”
(Payne, 2002, sid. 21).

Socialt arbete är ett samhällsfenomen som har gett upphov till en mångfald av myndigheter, organisationer, verksamheter och yrkesgrupper. Därtill är socialt arbete en egen akademisk disciplin och ett erkänt forskningsämne. Bilden av det sociala arbetets organisationer och verksamheter är någorlunda tydlig och klar, men dess innehåll sakar denna tydlighet. En av våra intervjupersoner utbrast *”Alltså... hur flummig får man vara när man ska definiera socialt arbete?”*. Detta må vara ett av skälen till att det sociala arbetet många gånger reduceras och definieras endast av det administrativa arbete som sker inom socialtjänstens lokaler. Detta är dock en väldigt grov förenkling av det sociala arbetets verklighet (Bergmark, 1998, sid. 131). Bernler, Johansson och Skårner (1993, sid. 14) framhåller att *”socialt arbete är inte och kan inte vara vad som helst”*. Men vad är egentligen socialt arbete? Är det en samhällets hjälpande hand till en behövande? Eller är det en korrupperad disciplineringsinstitution för en grå massa som ska föras in i samhällsnormen med, eller mot, deras vilja?

När uppsatsförfattarna påbörjade sin utbildning trodde vi inte att disciplinens identitetsproblem, egentliga innehåll och särart skulle bli ett så återkommande tema som det blev. Efter tre års studier väcker det sociala arbetets identitet fortfarande lika mycket förvirring som intresse hos oss. Att vi inom en snar framtid kommer ut i arbetslivet motiverade oss att söka efter djupare svar på frågan om vad vi egentligen ska hålla på med. Vi tror nämligen att stabilitet och trygghet i synen på socialt arbete är nödvändigt för att utgöra en god profession.

Uppsatsförfattarna är emellertid inte ensamma om att söka klarhet i detta samhällsfenomen. Flera forskare har intresserat sig för frågan. Mängder av definitioner har gjorts och kommer säkerligen att göras framöver. Ambitionen är inte att bidra med en ny definition av socialt arbete utan att undersöka om några yrkesverksamma socialarbetares uppfattningar av begreppet harmonierar med den vetenskapliga diskursen. Undersökningen utgår från några centrala teman. Hur resonerar man exempelvis om yrkesrollen eller om etiken?

2. Bakgrund

Av tradition delas socialt arbete inom forskningen in i tre olika, men lika viktiga, arenor. Den första behandlar socialt arbete som praktisk verksamhet, den andra som universitetsämne och den tredje som forskningsämne. Arenorna vidmakthåller det sociala arbetets särart, men verkar samtidigt för att socialt arbete är, och förblir, svårdefinierat. Arenorna ger nämligen varierande förhållningssätt till frågan om vad socialt arbete kan vara (Nygren, 2006, sid. 306). I regel behandlar den lästa litteraturen de tre arenorna, men benämningarna varierar. Soydan (1993, sid. 28) använder termerna ”*praktisk verksamhet*”, ”*examensämne*” och ”*forskningstradition*”. Nygren (2006, sid. 315ff) antyder definitionerna ”*praktik*”, ”*utbildning*” och ”*forskning*”. Swedner (1989, sid. 46 – 55) väljer endast termerna ”*praktisk verksamhet*” och ”*universitetsdisciplin*”, den sista termen inkluderar forskningen.

1. Socialt arbete som praktisk verksamhet – beskriver dess praktik, innebörder och syften. Klientens situation, socialarbetaren, mötet dem emellan och mötets sammanhang är centrala teman i denna forskning. Arenan är fundamental eftersom den ger de andra arenorna tillträde till det sociala arbetets verklighet (Lindstein, 1991, sid. 35).

2. Socialt arbete som ett akademiskt ämne – är universitetsämnet med huvudbegreppen ”*kunskap*” och ”*utbildning*”. I denna diskurs tillförs socialarbetaren kunskap, teorier, perspektiv och metoder för sin praktik (Nygren, 2002, sid. 305). Morén (1990, sid. 11- 21) anser att socialt arbete inte bör definieras av praxis eftersom en fungerande praktik kräver en teoretisk förankring. Ramirez (2001, sid. 101) förnekar inte teoriernas betydelse, men anser att erfarenheten ger en mer betydelsefull kunskap. Enligt honom blir man socialarbetare genom att möta klienter, inte av att studera sociala problem.

3. Socialt arbete som en forskningstradition – lyfter fram frågeställningar om det sociala arbetets kunskapsfär och försöker bemöta kunskapsbehoven. Lindstein (1991, sid. 32) lyfter fram vikten av att forskningen är lyhörd för praktikens forskningsfrågor. På åttiotalet inrättades socialt arbete som ett samhällsvetenskapligt forskningsämne. Då fanns det två sätt att förklara vad forskningsämnet var. Vissa menade att det ”*fanns en grupp av teman som man alltid hade sysslat med i samhällsforskning*” (Sunesson, 2003, sid. 80). Andra pekade på en socialmedicinsk respektive barnpsykiatrisk-reformpedagogisk tradition som starkt påverkat arbetssätten inom den kommunala socialvården. Det sociala arbetets kunskapsområde har, i sin tur, beskrivits på två sätt; dels har man försökt ringa in det genom att belysa gemensamma institutionellt givna fält och återkommande reflexiva teman och dels genom att se det i perspektivet av en tydlig utvecklingsidé (ibid., sid. 83). Den vetenskapliga disciplinen, i sin tur, står alltså utan en definierad identitet, kärna och gränser. Utveckling och expansion av den sker samtidigt som ämnet är socialt sett konsoliderat (Brante, 2003, sid. 169f). Berglind (1991, sid. 17-28) går igenom vad som bestämmer forskningsinriktningen och utmärker forskningen. Han menar att forskningen vanligtvis är kvalitativ och har en ”*inriktning på processer*” som belyser de ”*missgynnade och vanmäktiga i det senkapitalistiska samhället*”.

3. Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att undersöka och försöka klarlägga om den vetenskapliga diskursen kring begreppet socialt arbete harmonierar med ett antal utvalda socialarbetares uppfattningar kring begreppet.

För att besvara det ovanstående syftet utgår undersökningen från följande frågeställningar.

- Hur beskrivs begreppet och praktiken "socialt arbete" i den vetenskapliga diskursen?
- Vilka är innebörderna av begreppet socialt arbete för yrkesverksamma socialarbetare?
- Hur förklarar yrkesverksamma socialarbetare socialarbetarrollen?
- Hur tycker socialarbetarna att lagen, samhället och organisationen inverkar på det sociala arbetets definition?
- Hur förhåller sig socialarbetarna till etik i socialt arbete?

4. Förtydliganden

Här klarläggs sådant som kan skapa missförstånd hos läsaren.

4.1. Förtydliganden av begrepp

I uppsatsen används begrepp som uppsatsförfattarna anser värda att tydliggöras eftersom de används mångtydigt.

Etik innebär dels något som försvarar människovärdet och dels ett förhållningssätt där perspektiv möts och frågeställningar formuleras (Nationalencyklopedin, 2006).

Organisation är ett begrepp som tillhör organisationsteorin och som i denna uppsats åsyftar förvaltningens uppläggning av verksamheten. I regel är här organisationer en hierarkisk utformning där klara skiljelinjer mellan över- och underordning legitimerar och underlättar för beslutsfattande, ordergivning och kontroll (NE, 2006).

Samhälle är en benämning för en helhet bestående av en större grupp människor som lever tillsammans på ett organiserat sätt medelst det offentliga statssystemet (NE, 2006).

4.2. Förtydliganden av begreppsanvändning

I uppsatsen används vissa ord och uttryck liktydigt. Intervjupersoner används synonymt med socialarbetare och uttrycker den praktiska diskursen. Forskare representerar den vetenskapliga diskursen, där uppsatsförfattarna slagit samman forsknings- och utbildningsarenan.

4.3. Förtydliganden av källhänvisningar

I referenserna markerar (f) att den efterföljande sidan också åsyftas. Används (ff) omfattas även de nästkommande fem sidorna. Vid fler sidor än fem anges exakta sidnummer.

5. Disposition

Dispositionen avser den övergripande strukturen i uppsatsen (Backman, 1998, sid. 61f). Strukturen kan variera och det finns fem sedvanliga typer av dispositioner, vilka är: *lineära*, *kronologiska*, *komparativa*, *konstruktiva* eller *fria dispositioner*. Uppsatsen presenteras enligt den *lineära* dispositionen.

Inledningen ger en presentation av problemområdet och motiverar undersökningen.

Bakgrund omfattar en kort redovisning av tidigare studier och forskningsläget.

Förtydliganden klarlägger sådant som kan missförstås av läsaren.

Syfte och frågeställningar är konkreta utgångspunkter för vår studie som vi försöker besvara.

Metoden redogör för de forsknings- och datainsamlingsmetoder som har tillämpats i uppsatsarbetet. Därtill diskuteras studiens validitet, reliabilitet, generaliserbarhet de etiska ställningstaganden som gjorts (Backman, 1998, sid. 78).

Tidigare forskning och teoretiska begrepp är en genomgång av det som tidigare har tänkts, forskats och skrivits om socialt arbete inom den vetenskapliga diskursen. Framställningen följer uppsatsens centrala teman.

Resultat och analys presenterar det empiriska materialet, efter uppsatsens centrala teman, med hjälp av citat och kommentarer. Under varje tema finns även en sammanfattning och empirin analyseras genom en jämförelse med den vetenskapliga diskursen.

Slutdiskussionen inleds med en sammanfattning och diskussion om studiens resultat. Därtill innehåller kapitlet en metoddiskussion och avslutas med förslag till fortsatt forskning.

6. Metod

Metoden är vägen till målet (Kvale, 1997, sid. 91). Ju lämpligare forskningsmetoden är, i förhållande till syftet, desto trovärdigare resultat. I detta kapitel redogörs för hur studien genomförts och vilka metodval som gjorts. Det underlättar för läsaren att bedöma uppsatsen vetenskapliga hållbarhet.

6.1. Forskningsmetod

Det empiriska materialet har tagits fram med hjälp av en kvalitativ forskningsmetod. Uppsatsförfattarna har intervjuat fem socialarbetare på ett socialkontor någonstans i Stockholms stad. Enligt Kvale (1997, sid. 36) är den kvalitativa forskningsintervjun lämplig när man vill få *"nyanserade beskrivningar av olika kvalitativa aspekter den intervjuades livsvärld"*. Fokus läggs på det kvalitativa eftersom vi är intresserade av hur socialarbetarna definierar socialt arbete. Intervjuerna eftersträvar så exakta beskrivningar som möjligt av deras tänkande och handlande i relation till uppsatsämnet. Intentionen är att återge den kvalitativa mångfalden, det vill säga alla skillnader och variationer, och inte att göra fasta kategoriseringar. Undersökningens deskriptiva aspekt motsvarade intresset att arbeta *"med ord, och inte med siffror"* (ibid., sid. 36). Intervjuerna är explorativa och empiriska för att kunna användas som bakgrundsmaterial för det teoretiska arbetet, den jämförande analysen (ibid., sid. 95).

Att triangulera med olika datakällor, eller metoder, ökar möjligheterna att få en mer nyanserad beskrivning av det studerade fenomenet (Larsson, 2005, sid. 109). I vår studie föll det sig naturligt att tillämpa en triangulering eftersom empirin omfattar både socialarbetares utsagor och forskares resonemang.

6.2. Vår förförståelse

Uppsatsförfattarnas motivation baseras på vår brist på förståelse. Trots tre års studier tycker vi oss ändå sakna förståelse för vad socialt arbete är. Framförallt känner vi oss osäkra på hur yrkesverksamma socionomer uppfattar begreppet och praktiken socialt arbete. Vår förförståelse är att socialarbetarna upplever att forskningen idealiserar socialt arbete och därför kan känna en skepsis mot den. Vi tror dock att socialt arbete uppfattas på liknande sätt av socialarbetare och forskare. Begreppet socialt arbete ser vi som mångtydigt och motsägelsefullt, det bästa är att lära sig relatera till det som ett svårdefinierat begrepp.

6.3. Vetenskapsfilosofisk ansats

Uppsatsen har en fenomenologisk ansats med hermeneutiska inslag för att bearbeta och presentera empirin. Det motiveras av att den kvalitativa forskningsmetoden. Fenomenologins mål är att tillföra ny pålitlig kunskap om den studerade livsvärlden genom att inrikta sig på intervjupersonernas beskrivningar av den. Man söker efter detaljerade beskrivningar av innehållet i, och strukturen hos, individernas medvetanden (Kvale, 1997, sid. 54). Fenomenologin är inte en analyserande metod. Att beskriva det undersökta så fullständigt som möjligt är viktigare än att förklara och analysera (ibid., sid. 55). Empirin redovisas med direkta citat ur intervjuerna. Uppsatsförfattarna är medvetna om att fenomenologin frångår när empirin i analysen jämförs med den vetenskapliga diskursen, men det krävs för att uppnå uppsatsens syfte.

Den fenomenologiska ansatsen styrde forskningsproduktionen till att ge en allsidig bild av socialt arbete och motverka fällan att reducera mångfalden av tolkningar. Uppsatsförfattarna

var öppna för den intervjuades upplevelser. Det återkommande i intervjuerna uppfattas som fenomenets väsen. En förutsättningslös beskrivning av detta krävde att vi kritiskt granskade vår egen förkunskap och satte den inom parantes (Kvale, 1997, sid. 55). När empirin bearbetades var vi nog med att behålla intervjupersonernas beskrivningar och utesluta egna tolkningar. För att uppnå mångfald och redogöra för en bred bild av empirin presenteras intervjupersonernas citat i resultatdelen.

Analysprocessen har hermeneutiska inslag genom att uppsatsförfattarna följer det hermeneutiska cirkeltänkandet. I växelspelet mellan uppsatsens teman och empirins helhet eftersträvas en djupare förståelse av det empirins innebörd (Kvale, 1997, sid. 51).

6.4. Litteratursökning

Uppsatsförfattarna gjorde en litteratursökning för att samla in adekvat litteratur, ringa in forskningsfältet och inspireras till egna frågeställningar. Vi sökte i databaserna Social Services Abstracts, Artikelsök och Libris. Materialet avgränsades till år 1977 då socialt arbete etablerades som universitetsämne (Berglind, 1991, sid. 11). Den akademiska aspekten är viktig för vårt uppsatsämne. Det framtagna materialet bedöms tillförlitligt eftersom det är skrivet av etablerade forskare eller publicerat i skrifter där kvalitén godkänts av akademien.

När vi sökte i de svenska databaserna använde vi det centrala sökordet "*socialt arbete*" som trunkerades (*) och kombinerades vidare med orden "*socialarbetare*", "*socialarbetare*", "*socialarbetare*", "*socialtjänst*", "*forskning*", "*klienter*", "*sociala problem*" och "*välgörenhetsarbete*". Sökningarna gav 387 träffar beroende på sökord och kombinationer av dessa. Materialets relevans bedömdes utifrån titlar och abstrakter. Sökningar gjordes också i internationella databaser. Det gav omfattande resultat, men de sållades bort eftersom uppsatsförfattarna endast ville undersöka det svenska sociala arbetet. Internationella källor kan dessutom vara problematiska då socialt arbete är beroende av politik, ekonomi och kultur (Meeuwisse & Svärd, 2006, sid. 195).

Vi sökte också i gamla litteraturlistor och där påträffades böcker vars referenslistor ledde oss vidare till annan litteratur. För att lokalisera dessa publikationer användes Libris. Litteraturstudien baseras huvudsakligen på det material som hittades i denna sökning.

6.5. Datainsamling

Kvale (1997, sid. 214) framhåller att validiteten i kvalitativa undersökningar är beroende av lämpligheten i datainsamlingsmetoderna och urvalet. Denna undersökning omfattas av två typer av datakällor vilket medför olika datainsamlingsmetoder och urvalsprocedurer.

6.5.1. Litteratururvalet

Uppsatsförfattarna använder akademisk litteratur som facktidsskriftsartiklar, antologier och rapporter för att ge en inblick i den vetenskapliga diskursen. Litteraturen valdes utifrån författarens yrkesposition, till exempel namnkunniga forskare inom socialt arbete, men också med tanke på utgivningsår, spridning, tillgänglighet och i förhållande till studiens syfte. Valet av litteratur anpassades till uppsatsens teman och litteraturlistan uppdaterades kontinuerligt. Vissa teman föll bort under arbetets gång eftersom de bedömdes som irrelevanta.

Litteraturen vi valt omfattar också Foucaults (1993) resonemang om samhället. Han skriver inte om just socialtjänsten - men han teoretiserar kring det samhälle som skapat socialtjänsten. Uppsatsförfattarna ville ta med en samhällsvetenskaplig teori för att bättre kunna tolka, förstå och analysera empirin på ett övergripande plan. När vi sätter in empirin i en övergripande

samhällsvetenskaplig teori tror vi oss bättre se kontexten i vilka socialarbetarnas svar befinner sig i och vad som skapat, och uttrycker, deras syn på socialt arbete.

Uppsatsförfattarna har använt *Global qualifying standards* av två anledningar. Den första är att den är en normativ definition, det vill säga den beskriver vad socialt arbete borde vara, vilket skapar en utgångspunkt för diskussioner och intervjuer. Den andra är för att vi ville tillföra något unikt med vår C-uppsats. Vad vi känner till har den definition inte använts i liknande studier som vår.

6.5.2. Urval av intervjupersoner

Uppsatsens empiriska material grundas på forskningsintervjuer med fem socialarbetare (Kvale, 1997, sid. 25f). Antalet intervjupersoner bedömdes som tillräckligt för att uppnå uppsatsens syfte. De valdes ut efter formulerade kriterier och det föreföll naturligt att välja socialarbetare med socionomexamen eller motsvarande. Intervjupersonerna skulle vara yrkesverksamma i samma arbetsgrupp eftersom uppsatsförfattarna ville se om uppfattningarna kunde variera inom den. Bland de utvalda intervjupersonerna finns en spridning vad det gäller yrkeserfarenhet, vilket vi tror ger en mer nyanserad bild av det studerade fenomenet.

Kvale (1997, sid. 135) menar att en god intervjuperson bland annat är samarbetsvillig och värtalig. Uppsatsförfattarna strävade efter ett urval med informationsrika fall och sökte därför intervjupersoner med ett intresse att få uttrycka sig. Det tror vi ger ett ökat informationsvärde vilket följer syftet med såväl kvalitativ forskning som fenomenologisk metod. Studien presenterades därför inför hela sektionen på morgonsamlingen och de anmälde själva intresse. Vi gjorde således inte ett strategiskt urval utan intervjuade de fem första som anmälde sig.

6.5.3. Intervjuguiden

Vid intervjutillfällena eftersträvades öppna och spontana samtal. En i förväg utarbetad intervjuguide användes för att tillförsäkra intervjuerna en struktur där samma samtalsämnen behandlas. Intervjuguiden fick fyra avsnitt, som följde uppsatsens teman, och under varje avsnitt uppställde vi förslag på intervjufrågor (Larsson, 2005, sid. 104). Uppsatsförfattarna var försiktiga med att formulera för många färdiga frågor eftersom risken finns att intervjuaren då tappar fokus från den intervjuades livsvärld (Kvale, 1997, sid. 37ff). Intervjun fick löpa fritt, såtillvida att intervjuaren själv hade frihet att bedöma vilka frågor som skulle ställas. Det gav hög flexibilitet och underlättade förståelsen av intervjupersonens livsvärld. Under intervjun var det vanligt med exemplifierande och sonderande frågor av typen ”kan du säga något mer om det?”, för att uppmana intervjupersonen att fortsätta med ett, för syftet, intressant resonemang (ibid., sid. 124). För att testa om intervjuguiden harmonierade med uppsatsens frågeställningar och syften gjorde vi en testintervju. Den användes också i empirin (Esaiasson et al., 2003, sid. 62).

Uppsatsförfattarna försökte formulera frågorna tematiskt, med hänsyn till relevansen för forskningsämnet, och dynamiskt, för att stimulera ett positivt samspel i intervjun (Kvale, 1997, sid. 122). Intervjuguiden formulerades efter trattprincipen så att de inledande frågorna blev allmännare med inriktning på intervjupersonens utbildning, befattning och erfarenhet. Att inleda intervjun med dessa frågor, och sedan övergå till mer uttömmande teman, syftade till att skapa trygghet i intervjusituationen och gardera sig för risken att styra intervjupersonens beskrivningar (Lilja, 2005, sid. 41).

Intervjuguidens teman är ”*tolkningar av begreppet socialt arbete*”, ”*socialarbetarrollen*”, ”*lag, samhälle och organisation*” och ”*etik i praktiken*”. Det första temat syftade till att få

uttömmande beskrivningar av intervjupersonernas definitioner av socialt arbete. I anslutning till detta tema behandlades det andra temat eftersom definitioner och tolkningar av begreppet påverkar yrkesrollen. Under det tredje temat eftersöktes svar på hur lagens, samhällets och organisationens uppfattningar och tolkningar påverkar socialarbetarnas konstruktion av socialt arbete. Det fjärde temat syftade till att undersöka hur socialarbetaren hanterar de olika definitioner som finns av socialt arbete.

6.5.4. Intervjuernas genomförande

Intervjuerna, som varade i 50 – 80 minuter, genomfördes på respektive intervjupersons arbetsrum. Intervjupersonerna tilldelades inget förhandsmaterial då spontana svar eftersträvades. Vid varje intervjutillfälle deltog båda uppsatsförfattarna - en hade en aktivare roll och den andra en passivare. Den sistnämnde skötte bandspelaren, förde anteckningar och utgjorde ett strukturellt stöd i samtalet. Tre intervjuer genomfördes med ljudupptagning och anteckningar. Vid två intervjuer fördes enbart anteckningar eftersom intervjupersonerna ville avstå från ljudupptagning. I dessa situationer förde båda författarna anteckningar för att säkerställa att allt som sägs i intervjun dokumenteras.

Undersökningen har egenskapen av att en författare själv är anställd på samma arbetsplats som undersöks och därmed aktör i livsvärlden som studeras. Situationen är förknippad med svårigheter (Starrin & Svensson, 1994, sid. 7). Intervjuaren och den intervjuade delar samma livsvärld och har tillgång till kunskaper i samma diskurs. Aktörer i en gemensam livsvärld tolkar sammanhang och händelser på ett likartat sätt. Om då intervjuaren har samma diskurs och livsvärld som de intervjuades delar de arketyper, typifieringar och har förmodligen gemensamma uppfattningar och reaktioner inför gemensamma fenomen. Den kvalitativa forskningen vill dock hitta metoder för att studera en livsvärld med en främlings ögon (ibid., sid. 94f). Fördelen med detta är att intervjuaren har lättare tillgång till den intervjuades livsvärld och diskurs, samtidigt som intervjuaren kan förmedla en viss trygghet i intervjusituationen. Detta, tror vi, kan ha verkat till vår fördel vad gäller det Bergmark (1998, sid. 131) menar med att samtalsämnet socialt arbete många gånger inger de intervjuade en känsla av osäkerhet. Nackdelen, tror vi, kan vara att tolkningen av materialet styrs på förhand. Vi har försökt undgå detta genom att se kritiskt på vår förförståelse och forskningsprocess (Kvale, 1997, sid. 42). En av författarna var dessutom opartisk och ständigt närvarande vid intervjuerna. Denna kunde vara mer kritisk och ifrågasättande vilket skapade en balans för att få informationsrika intervjuer.

6.6. Databearbetning, analys- och tolkningsförfarande

Transkriberingen av det insamlade materialet gjordes direkt efter intervjuerna. I transkriberingen återgavs intervjuutsagorna ordagrant. Pauser, skratt, tystnad, betoningar och emotionella uttryck angavs ej. Transkriberingen gjordes gemensamt för att uppnå en korrekt bearbetning av materialet och för att säkerställa och kontrollera utskriftenas reliabilitet (Kvale, 1997, sid. 150). Bearbetningen av materialet syftade till att göra det mer tillgängligt för analys. Analysprocessen inleddes med att läsa igenom intervjumaterialet och söka efter mönster, teman och uttalanden vi fann intressanta nog att lyfta fram i resultatdelen.

Databearbetningen gjordes med ad hoc metoden i vilken det växlas fritt mellan olika tekniker för att bearbeta intervjumaterialet (Kvale, 1997, sid. 184f). Valet av metoden grundas på dess frihet eftersom standardmetoderna föreföll begränsande. Uppsatsförfattarna växlade mellan meningskoncentrering och meningskategorisering. Risken med meningskoncentrering är att långa uttalanden kan förlora sin innebörd (ibid., sid. 174-180). Detta var vi medvetna om och vi gjorde ständigt kontroller för att säkra uttalandenas speciella innebörder. Empirin

kategoriserades utifrån uppsatsens centrala teman för att göra intervjumaterialet överskådligt och lättillgängligt. Risken med kategorisering och tematisering kan vara att man förlorar intressanta uttalanden eftersom de inte passar in under ett tema. Emellertid ansåg vi att en tematisering i uppsatsen tydligast skildrar vår empiri, möjliggör en jämförelse med litteraturstudien och skapar struktur.

Databearbetningen av den insamlade litteraturen är identisk med bearbetningen av empirin. Texten koncentrerades och kategoriserades utifrån uppsatsens teman i syfte att bli mer lättöverskådlig för den jämförande analysen.

6.7. Etisk diskussion

När man gör intervjuundersökningar bör man ha etiska frågor i åtanke. En intervjuundersökning är, i mångt och mycket, att betrakta som ett moraliskt arbete. Det är dock i det närmaste omöjligt att fastställa några klara lösningar för de eventuella etiska problem som kan uppstå. Forskning med människor som deltagare tjänar såväl vetenskapliga som mänskliga intressen (Kvale, 1997, sid. 104).

Intervjupersonernas konfidentialitet och anonymitet har försäkrats genom att privata data som skulle kunna identifiera personerna, eller deras arbetsplats, inte redovisats i uppsatsen. Dokumentationen och ljudupptagningarna förstördes efter transkriberingen. Nackdelen är att det blir näst intill omöjligt att kontrollera forskningsresultatet om man inte vet vilka som deltog i undersökningen och var och när den ägde rum. Intervjupersonerna informerades naturligtvis om studiens generella syfte och att resultatframställningen skulle innehålla direkta citat. Deltagandet var frivilligt och intervjupersonen hade möjligheten att avbryta intervjun. Allt detta går under beteckningen informerat samtycke (Kvale, 1997, sid. 107). Vid beaktande av det etiska värdet är det viktigt att se till att intervjupersonerna inte drabbas negativt av de tolkningar och slutsatser man gör. En rimlig avvägning gjordes därför mellan intresset för ny kunskap och skyddet av individerna som deltagit (Starrin & Svensson, 1994, sid. 171).

6.8. Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet

Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet är tre mätinstrument som är primärt sammankopplade med forskarens hantverksskicklighet intervjusituationen (Kvale, 1997, sid. 213; Ruth, 1991, sid. 285).

6.8.1. Validitet

Validiteten hänförs till *"den utsträckning i vilken våra observationer verkligen speglar fenomen eller variabler som intresserar oss"* (Kvale, 1997, sid. 215). Uppsatsförfattarnas förståelse kan ha påverkat validiteten och styrt forskningsprocessen varför vi har försökt hålla oss kritiska till den. Därtill har vi visat öppenhet och flexibilitet inför nya fenomen och infallsvinklar som kan komma fram under intervjusituationen och forskningsprocessen. Larsson (2005, sid. 116) menar att validiteten har en koppling till informationsrika fall och undersökarens förmåga att kontrollera, ifrågasätta och teoretiskt tolka sina upptäckter. Våra intervjuer tycker vi har varit informationsrika och de har gett en bild av vilka innebörder socialt arbete kan ha. Validiteten har vi stärkt genom att vara två om att genomföra intervjuerna. Vi tycker oss därmed ha fångat in fler aspekter av intervjun och har lättare kunnat pröva, ifrågasätta, reflektera och diskutera våra upptäckter. Empirin har också tolkats och analyserats med hjälp av en samhällsvetenskaplig teori.

Kvale (1997, sid. 65) påpekar att den kvalitativa forskningens objektivitet skapas - ifall objektivitet definieras såsom intersubjektiv enighet - genom dialogisk intersubjektivitet.

Uppsatsförfattarna var medvetna om att intervjun influerades av den egna och intervjupersonernas subjektivitet. En bristande intersubjektivitet påverkar validiteten negativt då det öppnar upp för felaktiga tolkningar och missuppfattningar. I vårt fall tror vi att den subjektiva enigheten har ökat genom att en av uppsatsförfattarna delar de intervjuades livsvärld. Visserligen kan tolkningen av materialet påverkas av diskursen då den ofrånkomligen påverkar intervjuaren. Vi var också medvetna om att det i intervjusituationen kunde uppstå så kallade forskningseffekter där intervjuaren, mer eller mindre, påverkar respondenten i en eller annan riktning (Repstad, 1993, sid. 69). Det som kunde påverka var exempelvis den inbördes relationen, valet av mötesplats och valet av ämne. Denna svårighet bemöttes med att den andra uppsatsförfattaren närvarade i intervjusituationen och kunde söka förtydliganden av intervjuuttalandena.

Kvale (1997, sid. 214) framhåller att en undersöknings validitet påverkas av hur syftet och frågeställningarna operationaliseras till intervjufrågor. Likaså menar Larsson (2005, sid. 116) att intervjufrågorna bör utformas för att fånga in syftet. I såväl intervjusituationen som litteraturstudierna lades stor vikt vid att uppsatsens syfte och frågeställningar skulle vara styrande för informationsinsamlandet. Intervjuguiden har vi försökt utforma så precist som möjligt genom att eftersträva frågor, och spontana följdfrågor, som speglar uppsatsens frågeställning och harmonierar med syftet.

Resultatvaliditeten, att vi undersöker det vi påstår oss undersöka, förutsätter en hög begreppsvaliditet och en hög reliabilitet. Begreppsvaliditeten blir svårare att säkra då det rör sig om abstrakta och komplexa begrepp som ska mätas. Detta eftersom det är svårare att få de teoretiska begreppen och operationaliseringarna att stämma överens (Esaïasson et al. 2003, sid. 61-67). Socialt arbete är ett abstrakt begrepp vilket kan bli problematiskt för begreppsvaliditeten då vi ska ta ställning till den definition som är mest relevant för vår studie.

6.8.2. Reliabilitet

Reliabiliteten i en kvalitativ undersökning förknippas med datainsamlingens tillförlitlighet, resultatets konsistens och inre logik (Larsson, 2005, sid. 117; Kvale, 1997, sid. 213). Uppsatsförfattarna som intervjuare, och mätinstrument för reliabiliteten, har försökt undvika ledande frågor samtidigt som vi ställt följdfrågor, bett om förklaringar och sökt att få förståelse av intervjusvaren (Larsson, 2005, sid. 117). Vi tycker att resultatet har en god inre logik genom vårt sätt att redovisa, tolka och analysera det.

Ruth (1991, sid. 285f) nämner reliabilitet i förhållande till öppenheten kring analysprocessen. Validiteten handlar om relevansen i de data man samlat in. Uppsatsförfattarna bedömer empirin som relevant och trovärdig, men vi kan inte utesluta andra tolkningar än våra. Flera teoretiska perspektiv kan tillföras och andra samhällsvetenskapliga teorier än Foucaults (1993) kan tillämpas.

Kvale (1997, sid. 258) diskuterar reliabilitet utifrån att man måste hantera ytterligheterna subjektiv relativism och absolutistiskt sanningssökande. Reliabiliteten är sammankopplad med den intersubjektiva enigheten och intervjusituationen. I vårt fall är vi två intervjuare vilket skapar en intersubjektiv enighet med tre personer. Intervjusituationen blir komplexare och svårare att gripa – den intersubjektiva enigheten får svårare att manifesteras. Å andra sidan löper man mindre risk för ensidiga och slumpartade tolkningar av intervjuretatsresultatet. Är man flera uttolkare ökar reliabiliteten (ibid., sid. 189). Uppsatsförfattarna valde att utföra

intervjuerna på arbetsplatsen då vi tror att det ökar reliabiliteten eftersom intervjupersonerna förmodligen var tryggare i sin egen miljö.

6.8.3. Generaliserbarhet

Kvale (1997, sid. 209f) menar att en kvalitativ undersökning kan generaliseras genom att resultaten sätts in i en teori samtidigt som kunskapen kontextualiseras. I vårt fall behöver vi litteraturstudien från den akademiska arenan för att informationen ska bli meningsfull. Utan jämförelsen mellan socialarbetarnas och forskarnas diskurs tappar studien sin mening. Frågan vi ställt oss är om dessa socialarbetare kan antas utgöra ett typiskt karakteristiskt urval. Skillnaderna mellan hur man som socialarbetare tänker om socialt arbete kan tänkas, och har visat sig, variera mellan individer.

En analytisk generalisering görs om empirin sätts i relation till tidigare formulerad teori (Esaiasson et al., 2003, sid. 178). Uppsatsförfattarna använder Foucault (1993) för att föra in resultatet i en större samhällsteoretisk kontext och skapa en grund för generalisering. På det sättet lyfts generella aspekter fram som kan förutsättas vara applicerbara på den övriga populationen. I vårt fall kan den övriga populationen endast anses vara personer som ingår i stadsdelsförvaltningar i Stockholms stad. Undersökningens resultat får dock främst ses som en redogörelse för intervjupersonernas definitioner och tankar kring socialt arbete.

7. Tidigare forskning och teoretiska begrepp

Under denna rubrik redogör uppsatsförfattarna för hur forskare inom den vetenskapliga diskursen beskriver begreppet och praktiken ”socialt arbete”. Det framtagna materialet innefattar litteratur från både forsknings- och utbildningsarenorna. För att uppnå syftet används detta material i den kommande analysen av empirin och i slutdiskussionen. Redogörelsen följer uppsatsens fyra centrala teman.

- Tema 1 - Innebörder av begreppet socialt arbete
- Tema 2 - Socialarbetarrollen
- Tema 3 - Lag, samhälle och organisation
- Tema 4 - Etik i praktiken

7.1. Innebörder av begreppet socialt arbete

Litteraturen redogör för en idéhistoria där ambitiösa definitionsförsök av socialt arbete har gjorts utan att någon av dessa riktigt erkänts. Bergmark (1998, sid. 132) menar att det sociala arbetets karaktär är alltför komplext för en traditionell definition. Detta eftersom det omfattar en mängd olika myndigheter, verksamheter, områden och yrkesgrupper. För forskaren uppstår därför ett dilemma när definitionen inte bör vara alltför snäv eftersom den då blir oanvändbar. En alltför vid definition kan däremot komma att omfatta närliggande människovårdande yrken. Många forskare har även begått misstaget att konstruera sina definitioner så att de enbart blir verktyg för att känna igen socialt arbete. Hur det sociala arbetet gestaltar sig beror då på vilka verksamheter som uppfyllt de uppställda kriterierna (ibid., sid. 135).

De definitioner vi gått igenom baseras i regel på uppfattningen att socialt arbete är ett ”förändringsarbete”, det vill säga att socialt arbete verkar för omvandlingen av något ”avvikande” till något ”normalt”, eller från något ”oaccepterat” till något ”accepterat”. Denna typ av definition täcker in allt socialt arbete som sker på individnivå och på samhälls- och gruppnivå. De följande definitionerna och förklaringarna illustrerar dessa tankegångar.

Swedner (1989, sid. 20) menar att socialt arbete består av ”*samhälleligt förändringsarbete på individnivå, på institutionsnivå och på samhällsnivå, som syftar till att begränsa, övervinna, motverka och förebygga missförhållanden och sociala problem*”. Definitionen kompletteras senare med idén att socialt arbete huvudsakligen baseras på motåtgärder mot de drivande processerna i det expanderande industrisamhället. Socialt arbete syftar då till att ta hand om och stödja dem som till följd av denna process riskerar att gå under. Insatserna ska baseras på empati, förankring och medvetandegörning där målet är att finna vägar för att mobilisera klienterna i deras kamp för ett reellt inflytande över sina livsvillkor (ibid., sid. 23, 59).

Liknande tankegångar präglar Sandbergs (1990, sid. 4) definition där han menar att socialt arbete syftar till ”*att åstadkomma förändringar av icke önskvärda förhållanden/tillstånd till önskvärda sådana*”. Det praktiska sociala arbetet är därmed en manipulerande verksamhet där klientrelationen är nyckelsituationen och förutsättningen för klientens förändringsprocess. Att socialt arbete pekar mot ett förändringsarbete medför en värderande funktion där socialarbetaren gör värderingar och prioriteringar mellan dessa (ibid., sid. 5). Det förutsätter en yrkesutövning som grundas på kunskap och erfarenhet och som därigenom följer vissa regler och bestämmelser (ibid., sid. 6).

Söderberg (1981, sid. 135) menar att socialt arbete som begrepp bör *”förbehållas de insatser som avser att förbättra tillvaron för enskilda och familjer eller villkoren för grupper som har otillfredsställande miljöer. Insatser som genomförs i samverkan med den det gäller ... inom en organisation som är anpassad till de mål, metoder och faktiska förutsättningar som gäller för det sociala arbetet”*.

Gurman (1981, sid. 140) menar att socialt arbete är ett *”medvetet, noga övervägt och målmedvetet försök till planerad förändring”*. Syftet är att genom interaktionen med klienterna, och deras sociala miljöer, öka deras förmågor att lösa sina problem och sätta dem i förbindelse med de system som förser dem med resurser och möjligheter. Därtill bör man även arbeta på en makronivå och se till att dessa system fungerar effektivt och bidrar till socialpolitikens utveckling och mål.

Morén (1990, sid. 14) ser socialt arbete som ett erbjudande om en möjlig förändring, där klientrelationen i första hand ska synliggöra förändringsmöjligheterna och inte lösa sociala problem. Definitionen av socialt arbete är därmed *”att i organiserad verksamhet medelst synliggörande medverka till nya tolknings- och handlingsmöjligheter i socialt utsatta livssituationer”* (ibid., sid. 14). Han tillägger att handlingsmöjligheterna i viktiga aspekter inte är planeringsbara. Socialarbetaren bör därför ha ett förhållningssätt som bygger på hängivenhet till erbjudandet av hjälp och respekt när det gäller klientens val av livssituation (Morén, 1992, sid. 41).

Conrah (1992, sid. 15) anser att det sociala arbetets huvudsyfte är att *”vägleda eller återföra människor till det generella välfärdssystemet. Socialarbetarens uppgift blir att diskutera villkoren för denna anslutning eller återinträde.”* Vidare använder han sig delvis av Moréns (1990) definition och framför att socialt arbete *”skall medelst synliggörande medverka till nya tolknings- och handlingsmöjligheter speciellt i socialt utsatta livssituationer eller ge ett praktiskt/pedagogiskt stöd samt ingripa till skydd för människor i utsatta livssituationer”* (ibid., sid. 21).

I november 2003 kom den fjärde reviderade versionen av *”Global qualifying standards for social work education and training”* (Sewpaul & Jones, 2003, sid. 8). I detta dokument är det tänkt att socialt arbete ska få en internationell likhet. Den är inte tänkt att vara en förbindelse, utan en vägledning i socialt arbete. Den är, till skillnad från de ovan uppräknade, normativ och inte diskursiv. Det innebär att man utifrån den kan avgöra vad som är socialt arbete och vad som inte är det. Vår översättning av den är: *”Det sociala arbetets profession främjar sociala förändringar, problemlösande i mänskliga relationer samt empowerment och frigörelse av människor i syfte att höja välmåendet. Med stöd av teorier om mänskligt beteende och sociala system, intervenerar socialt arbete på de punkter där människor samspelar med sina miljöer. Principer om mänskliga rättigheter och social rättvisa är fundamentala för det sociala arbetet.”*

7.2. Socialarbetarrollen

Av Berglund och Nilsson (1992, sid. 59) kan man utläsa att socialarbetarens yrkesroll innebär att *”hjälpa till att tillskapa och bedöma bästa möjliga förutsättningar för människor i utsatta situationer att få växa, utvecklas, kanske förändra hela sitt livsinnehåll ... att uppmuntra och stötta när förändringens arena ska beträdas, att dra sig tillbaka när den förändrade situationen bär”*. Klientrelationen, där förändringars möjligheter förmedlas, konkretiserar socialarbetarens yrkesroll (ibid., sid. 58).

Folkesson (1999, sid. 25) skriver att socialarbetaren, i sin yrkesutövning, handskas med två motstridande roller i att vara både person och tjänsteman. Det kan inte bortses ifrån då makt- och myndighetsaspekter gör sig gällande i klientrelationen. Socialarbetaren ställs inför en professionell utmaning där ställningstaganden aktualiseras angående lämpligheten av antingen kontroll eller hjälp i klientens förändringsprocess. Även Blomberg och Pettersson (2006, sid. 130) framhåller att det föreligger en konflikt i socialarbetarrollen mellan att vara offentlighetens budgetvakt respektive de utsattas företrädare. Detta förtydligas när socialarbetaren arbetar under pressade ekonomiska förhållanden.

Conrah (1981, sid. 73) skriver att socialarbetare skapas i de ordnade universitetens värld där man lär sig ett antal rationella metoder för att analysera och behandla sociala problem. Det är dock snarare en regel, än ett undantag, att nyutexaminerade socialarbetare konfronteras av en verklighetschock i arbetslivet. Ingenting är som i böckerna och allt upplevs som motsägelsefullt. Det ger dock socialarbetaren möjligheten att skapa ett eget förhållningssätt. Man kan exempelvis hålla sig på ett yrkesmässigt avstånd till den problematiska verkligheten för att upprätthålla illusionen om ordning, struktur och rutiner. Conrah (ibid., sid. 75) menar dock att man inte bör göra denna förenkling av den komplicerade yrkesrollen, utan acceptera den. Valet att arbeta utanför rationalitetens tvångströja innebär att man tar den motsägelsefulla yrkessituationen på allvar.

Hallin (2000, sid. 45) skildrar socialarbetarens myndighetsroll som innefattar ett samhällsansvar. Att socialarbetaren blir ett uttryck för social kontroll styr också arbetsmetoderna.

7.3. Samhälle, lag och organisation

I litteraturen beskrivs ofta samhällets, lagens och organisationens inverkan på det sociala arbetets praktik. Lindquist (1991, sid. 145) skriver att socialt arbete och förändring hör ihop. Dels för att socialt arbete just är ett förändringsarbete och för att förändringar av samhället återspeglas i det sociala arbetets arbetsuppgifter och professionella identitet. Socialt arbete står i en position där det blir en kombination av såväl förändringsarbete och myndighetsutövning. Blomberg och Pettersson (2006, sid. 129) pekar på att *”socialpolitiken är en bestämningsfaktor för det sociala arbetets inriktning, omfattning och utförande”*. Lindquist (1991, sid. 134) redogör också för förhållandet mellan samhälle och socialt arbete, men menar att förändringar är centrala aspekter av detta förhållande. Hon skriver att *”utvecklingen av socialarbetaryrket har i hög grad haft med förändring att göra /.../ Om man betraktar de ursprungliga teoretiska grundvalarna för yrket, så är det just förhållandet till samhällsförändringarna och dessas konsekvenser för grupper och medborgare som stod i förgrunden”*. För att belysa detta görs en redogörelse för hur det sociala arbetets praktik har sett ut i Sverige de senaste hundra åren. Där kan man se att det sociala arbetets praktik och målsättning har varierat med samhällsförändringar och samhällets föreställningar om det sociala arbetets funktioner. I första hand är ändå socialt arbete beroende av att politikerna och förvaltningsapparaten stödjer målsättningarna man har och accepterar resultaten arbetet ger. Socialarbetaren är därför bunden av den offentliga uppdragsgivaren, men samtidigt uppmanad till en uppfinningsrikedom och flexibilitet som kräver självständigt tänkande och handlande (ibid., sid. 135ff).

Askeland (1981, sid. 13) menar att det alltid kommer finnas sociala problem. För samhället gäller det att söka efter problemlösningar. Samhällsordningen och de politiska idéerna kan

därför ses som manifestationer i fråga om organiseringen av den mellanmännsliga hjälpen. Socialt arbete intervenerar alltså mellan offentligt och privat.

Payne (2002, sid. 21) för ett liknande resonemang ur ett socialkonstruktivistiskt perspektiv och menar att socialt arbete som yrkesfält är en konstruktion av samhället som formas av dess förväntningar. Den politiska debatten, och mediernas skildring, av socialt arbete påverkar det tolkningsklimat som skapar det sociala arbetets uppdrag. Meeuwisse och Svärd (2006, sid. 67) redogör för de två olika samhällsfunktioner som Payne (2002) menar att det sociala arbetet kan ha. En av dem är den socialdemokratiska där socialpolitik och socialt arbete ska tillförsäkra och sköta delar av ett socialt trygghetssystem. Den andra samhällsfunktionen är den radikala där det sociala arbetets huvuduppgift skulle vara att utöva social kontroll, disciplinering och makt.

Morén (2001, sid. 112) menar att det i samhället finns grundläggande behov som kräver ”*samhällelig organisering*” för att tillgodose. Det sociala arbetets organisation vilar därför på ”*samhällets moraliska uppdrag*” om att företräda och bistå socialt utsatta människor. Vidare behöver det sociala arbetets verksamhet en formell organisation. Den utgör då en ”*kollektiv tolkningsmatrix*” där det i samspelet mellan anställda förmedlas koder och underliggande budskap som anger vilken syn på arbetsuppgiften som är giltig (ibid., sid. 117). Hur mycket socialarbetarnas arbetsuppgifter styrs av dessa koder och budskap beror på vilket förhållande som gör sig gällande mellan organisationen och verksamheten. Organisationen kan skapa ett administrativt styrinstrument som direkt påverkar innehållet i verksamheten och arbetsuppgifterna. På motsvarande sätt behöver inte organisationen bli en nödvändighet i mellanmännsliga relationer och arbetsuppgifter.

Lundström och Sunesson (2006, sid. 184) skriver att socialt arbete utförs i människobehandlande organisationer i välfärdstatens kärnområden. Ett utmärkande drag för dessa organisationer är resurskontrollen som i förlängningen innebär en maktutövning gentemot klienterna. Lindquist (2001, sid. 14) problematiserar att socialtjänsten under den senaste tiden har drivits enligt ekonomismen där funktionell rationalitet, kostnadseffektivitet och produktivitet är målet. Detta innebär bland annat en medveten manipulering av demokratibegreppet - jämlikhet, frihet, rättvisa - och andra begrepp - öppenhet, diskussion, ansvar och ömsesidighet - som är knutna till den politiska demokratin. Askeland (1981, sid. 13ff) resonerar om att männsliga relationer påverkas av kapitalismen. Relationerna har monetariserats och uppehålls genom flöden av pengar. Upphör flödet så upphör relationen. Socialtjänstens relation till klienterna bör således ses som monetariserade - relationen bygger på ekonomi. Upphör klientens behov av pengar, eller dennes motprestationer, upphör relationen. Petterson (2000, sid. 95) menar att ett ökat ekonomimedvetande har påverkat organisationen av socialt arbete. Följden av begränsade resurser, ökad arbetsbelastning och ett ökat kostandsmedvetande blir att socialarbetarna successivt ändrar sina attityder och förhållningssätt. Hyvönen (2001, sid. 44) skriver att det sociala arbetets teknifierade terminologi med ord som beställare, utförare och tjänster förvanskar verkligheten och blir ett sätt att tillmötesgå byråkratiska kontrollbehov.

Foucault har studerat hur den moderna disciplineringen av människan utvecklats i bland annat korrektionsanstalter (NE, 2006). Vi tänker oss att socialtjänsten kan anses vara en sådan. Där korrigeras till exempel människors ekonomiska beteende, klienternas ”odisciplin”. Foucault (1993, sid. 116ff) menar att vetenskapen, eller den akademiska arenan, upprättar makten¹, i

---

¹ Makt, i det här sammanhanget, ska förstås som något som finns överallt och verkar i alla relationer. Det är inte bara något man ”har”, utan det är något som alla agerar i.

det här fallet socialtjänsten, en dikotomi mellan önskade dispositioner², det normala, och icke önskvärda dispositioner, det onormala. När normerna, för vad som är avvikande och vad som är normalt, är bestämda utvecklar makten tekniker för registrering och normalisering av det avvikande. Det innebär att de med icke önskade dispositioner utsätts för någon form av disciplinerande åtgärd (ibid., sid. 254). Här tänker uppsatsförfattarna att socialtjänsten använder sig av avslag, avdrag, hembesök och tvångsåtgärder med syftet att förändra en klients oönskade disposition till en som samhället anser önskad.

För att beskriva sin syn på maktrelationer använde Foucault den så kallade *Panoptikonen*. Förenklat sett gick den panoptiska byggnaden ut på att man på en gång kunde övervaka alla celler samtidigt, utan att de intagna kunde veta om man för tillfället övervakades eller inte. På så sätt att började alla disciplinera sig utan att veta om de var övervakade eller inte (Foucault, 1993, sid. 116ff). Övervakaren, i vårt fall, kan ses som den kontrollerande rollen hos socialarbetaren. Socialtjänsten mål är givetvis att alla klienter ska lyda utan att de ens behöver kontrolleras. I det panoptiska systemet kan makten bli så fullkomlig att den inte behöver utövas – då kommer den inifrån människorna själva.

7.4. Etik i praktiken

Socialt arbete sker i ett kraftfält av motstridande intressen där handlingsvalen inte alltid upplevs som självklara. Många, ofta motstridande, intressen ska tillgodoses. Etik handlar om ställningstaganden där man på ett medvetet och reflekterande sätt väljer mellan olika handlingsalternativ (Pettersson, 2000, sid. 10). Socialarbetarens yrkesutövning karaktäriseras därför av en värderande funktion som innehåller bedömningar som bygger på etiska värdegrunder, och prioriteringar emellan dessa (Sandberg, 1990, sid. 5). Dessa är följande.

- **Autonomiprincipen** – människan har rätt att bestämma över sig själv.
- **Rättvisepincipen** – ärenden som är lika ska också bedömas lika.
- **Godhetsprincipen** – man ska göra gott, minska lidandet och förebygga skada.

Lindquist (2001, sid. 14) klargör socialarbetarnas problematiska arbetssituation där denne förväntas visa lojalitet mot såväl klienten som förvaltningen. Att integrera samhällets krav, dikterade av lagstiftningen, med klientens intressen och sina egna etiska krav är problematiskt. Detta sätts på sin spets av Folkesson (1999, sid. 26) som skriver att socialarbetarens uppgift är att företräda och bistå klienten i relation till samhället, vilket innebär att socialarbetaren samtidigt för talan mot sin arbetsgivare. Hur socialarbetaren än väljer att handskas med denna paradox blir denne lojal och illojal i samma ögonblick. Vidare problematiseras utbildningen och lagen med att ”*vi introduceras genom utbildning, socialtjänstlag och anställning i föreställningen att man samtidigt kan företräda klienten och vara lojal anställd. Lagen och målbeskrivningarna är formulerade i en avsaknad av paradoxalitet*” (ibid., sid. 27.) Inför valet av motstridande intressen är det vanligt att förvaltningens intressen prioriteras. Den demokratiska och moraliska skyldigheten att säga ifrån till överordnade tycks motverkas av individuella lönesättningar och försämringar av anställningstryggheten. Det vidmakthåller en ”*tystnadspolitik*” (Lindquist, 2001, sid. 23). Socialarbetare ogillar byråkratins hinder, men samtidigt uppskattar tryggheten den ger (Conrah, 1981, sid. 88). Detta verkar för att socialarbetare inte säger emot när något upplevs

---

² Vi uppfattar Foucault (1993) som att han med begreppet disposition avser mer än bara beteende, vi tror det syftar på en mer helhetsmässig syn på människan, det vill säga även hennes agerande, sätt att bete sig, syn på sig själv, syn på samhället osv.

som fel. Askeland (1981, sid. 18) menar att socialarbetaren i grunden just är en arbetare. Därför är det naturligt att intresset att göra karriär gör sig gällande.

Ramirez (2001, sid. 107) menar att myndighetsutövning är förknippat med en viss misstro mot människor. Ett alltför godtroget handlande kan leda till tjänstefel och därför blir det självklart för många att ordagrant följa reglerna och handla rutinmässigt. Detta förhållningssätt kan hos myndighetspersonen skapa en karaktär som ur en etisk synvinkel blir problematisk.

Morén (2001, sid. 112) framför att socialarbetarna inte på något självklart sätt ska låta sig inordnas i, och styras av, regelsystemen i verksamheterna de arbetar. Det är viktigt att kritiskt granska, och ibland försöka förändra, regelsystemen. Socialarbetarens professionella uppgift att företräda och bistå utsatta människor bör styra.

8. Presentation och analys av resultat

Under detta avsnitt presenterar, sammanfattar och analyserar uppsatsförfattarna den kvalitativa undersökningens empiri. Resultatpresentationen följer de tidigare använda teman. För att läsaren ska erhålla en god förståelse för intervjupersonernas livsvärld redovisas varje tema med beskrivande citat. Under varje tema redovisas genomgående minst två intervjupersoners utsagor. Att resultatredovisningen inte alltid omfattar alla fem intervjupersoner beror på att alla inte alltid besvarade samtliga frågor. När det förekommer text inom klamrar [ ] är den ditsatt av uppsatsförfattarna i syfte att förtydliga citatet.

I anslutning till de empiriska resultatredovisningarna görs en sammanfattning och en analys där uppsatsförfattarna jämför de två studiernas resultat. Då tydliggörs skillnader och likheter mellan diskurserna.

8.1. Vilka var intervjupersonerna?

Intervjupersonernas namn är fingerade och det framgår inte i vilken stadsdel de arbetar. Alla har socionomexamen, eller motsvarande, och tillhör samma arbetsgrupp på en kommunal socialtjänst. I nedanstående presentation redogör vi för deras yrkesbanor eftersom vi tror att arbetslivserfarenheten kan inverka på hur man uppfattar socialt arbete.

Annika är nyutexaminerad och hennes nuvarande arbete på försörjningsstöd är hennes första inom socialt arbete.

Elisabeth började sin yrkesbana inom socialtjänsten för femton år sedan. Utöver jobbet som socialarbetare har hon arbetat som frivårdsinspektör inom kriminalvården.

Peter arbetar som socialsekreterarnas samordnare. Han började på arbetsplatsen 1997 som nyexaminerad, men arbetade inom socialtjänsten redan under studietiden.

Johanna utexaminerades som socialarbetare för ett och ett halvt år sedan och arbetar i nuvarande yrkesbefattning i ett år. Innan har hon arbetat som sjukhuskurator och biståndsbedömare.

Alva har socionomexamen med pedagogisk inriktning. Hon har arbetat i fem år med socialt arbete och i två månader på sin nuvarande arbetsplats. Tidigare arbetade hon som kurator och på andra sektorer inom socialtjänsten.

8.2. Innebörder av begreppet socialt arbete

För att uppnå uppsatsens syfte har uppsatsförfattarna frågat om vilka *innebörder* man tilldelar socialt arbete och *inte vad det är*. Intervjumaterialet förefaller kunna tolkas som att det rör sig om en förändring i, och av, ett socialt sammanhang genom att man på något sätt intervenerar i klientens sociala situation.

Alva ger uttryck för att det sociala arbetets funktion är att hjälpa människor från passivitet till aktivitet. Hon framhåller att klientens växande ansvarstagande är ett viktigt inslag i förändringsarbetet. Det åstadkoms när socialarbetaren värnar om klientens ansvar.

”Socialt arbete är en process som handlar om ett samarbete med klienten för att hitta deras egna inneboende resurser och aktivera dem ... att gå från passivitet till aktivitet. /.../ Att inte

ta över klientens ansvar gör klienten mer handlingskraftig och det ökar möjligheterna för klienten att leva ett självständigt liv.” Alva

Peter har en mer politisk vinkling i sin definition. *”Det sociala arbetet handlar om att lotsa personer till rätt bana ... de viktigaste uppgifterna bygger på en politisk tanke om att vi ska värna om varandra.”*

Elisabeth och Johanna ser socialt arbete i ett längre tidsperspektiv. De menar att socialt arbete är ett förändringsarbete som tränar klientens problemlösningsförmågor och ökar dennes självförtroende. Effekten bör vara så långvarig att klienten inte längre behöver socialtjänstens stöd. Elisabeth säger att *”socialt arbete är ett förändringsarbete som är till för att hjälpa andra människor att ta makt och ansvar över sitt liv ... och hjälper klienten att göra mer medvetna val ... och att hitta alternativa lösningar till ett problem ... det blir ett pedagogiskt arbete att få klienten att söka jobb istället för att sitta hemma och knarka”*. Johanna betonar vidare att *”socialt arbete handlar om att komma med motstånd mot ett negativt beteende och ställa krav på förändring ... att utveckla de sidor som inte fungerar eller rättare sagt är oaktiva hos en klient för att denne ska återfå ansvar och kontroll i sitt liv... det är en interaktion med andra människor och deras livssituationer som ska hjälpa klienten att återfå självförtroende, självrespekt och förmågan att klara av hinder”*.

8.2.1. Exempel ur yrkesutövningen

För att få klarhet i om intervjupersonernas definitioner hade förankring i yrkesutövningen ombads de ge exempel från den. Ett genomgående mönster är uppmaningarna till eget ansvar.

Elisabeth ger ett exempel från sitt arbete. *”Det var i ett ärende där en kvinna inom loppet av tre månader hade kommit med samma polisanmälning och hävdade att hon hade blivit bestulen. I detta fall var det uppenbart att hon inte blivit det. Hon ringde och ville ha mer pengar utbetalda vilket jag avslag... vad jag försöker säga är att klienter i många fall vill spela ut en, vilket är ett destruktivt beteende som kräver att vi är starka nog att stå tillbaka. Detta blir i längden ett förändringsarbete. Om man ger felaktig stimulans på felaktigt beteende så verkar man för fel inlärning och på så sätt utvecklas inte människan”*.

Johanna och Alva hade gemensamt att de strävade efter ett nära samarbete med klienten för att hjälpa dem att ta ansvar för sina liv. Johanna berättar att socialt arbete *”verkar för att jag söker ett nära samarbete med klienterna utan att ta över ansvaret för deras liv. Detta genom att ständigt pusha på dem att göra saker, då lär de sig använda sina resurser.”*

Alva skildrar att hon vill vara klienten behjälplig, men är tydlig i klientrelationen och klargör att ansvaret är klientens, och inte socialtjänstens, att lösa problemen. Hon säger att *”utifrån min definition jobbar jag alltså mycket med ansvar och motivation till ansvar. Till klienten försöker jag vara så tydlig som möjligt med denna förväntning och att de i vårt samarbete kommer att göra mycket själva och ställas inför utmaningar ... ett exempel är ett ärende handlade mycket om få en ung kille att inse att en sysselsättning är en del i ett värdigt, och fungerande, liv.”*

8.2.2. Global qualifying standards

Tanken var att intervjupersonerna skulle kommentera definitionen. Då skulle uppsatsförfattarna kunna erhålla beskrivningar av om de tyckte att den vetenskapliga diskursens definition stämde med deras egen och hur de förhöll sig till en normativ definition.

Johanna menar att socialt arbete är ett förändringsarbete, men tillägger att förändringen kan vara skrämmande för klienten. *”Den överensstämmer med det socialt arbetets verklighet. Det är så jag hade velat uttrycka mig. /.../ Men man måste ha i åtanke att många tycker att denna förändring, att vara självgående, är jätteläskig och backar i sista sekund.”*

Elisabeth menar att det finns faktorer, som klientens vilja, brist på helhetssyn och organisationens arbetssätt, som socialt arbete påverkas av, men som definitionen inte berör. *”Definitionen överensstämmer med min definition, men verkligheten är ändå mer komplicerad än så på grund av klientens livssituation. Få tar makten över sina egna liv, av vissa skäl. /.../ Regler och hinder finns ivägen bland annat i myndigheter och i samhället. Därtill kan klientens egen vilja försvåra samarbetet. /.../ Man skulle vilja ha en helhetssyn på klientens situation”*

8.2.3. Sammanfattning

Samtliga intervjupersoner talade om ansvar och förändring genom att socialt arbete intervenerar i de situationer, och miljöer, som inte fungerar i en klients liv. Klientens hinder, och resurser att bryta ner dem, ska identifieras för att klienten ska gå från maktlöshet till kontroll. Exempelvis kan klienten lära sig att se alternativa, mer socialt accepterade, handlingsmöjligheter eller att klienten tillförs resurser. Uppsatsförfattarna ser också en genomgående betoning av individens eget ansvar och att det är viktigt att begreppet inte förstås, och tillämpas, så att klienten passiviseras. Socialt arbete sker tillsammans med klienten där denna har huvudansvaret för sin förändring. Klientsamarbetet ska leda till att denne får hjälp att ta makt över sitt eget liv och bryta myndighetsberoendet. Intervjupersonerna menar att ett ökat ansvarstagande och kontroll också ger klienten bättre självförtroende och självrespekt. Klientarbetet är en pedagogisk process där metoderna ibland kan anses hårda. Att ge ett avslag, eller avdrag, kan uppmuntra till ansvarstagande. Detta är förändringsarbetet.

Vad det gäller definitionen *Global qualifying standards* uttryckte intervjupersonerna att de, mer eller mindre, sympatiserar med den. Emellertid problematiserades den då flera menade att verkligheten är mer komplicerad eftersom andra krafter kan motverka förändringsarbetet.

8.2.4. Analys

Uppsatsförfattarna ser en övergripande överensstämmelse mellan forskarnas och intervjupersonernas resonemang om att socialt arbete är ett förändringsarbete. De tycks mena att socialt arbete bedrivs i skärningspunkten mellan individen och samhället, där det riktas mot situationer vilka värderats som problematiska. Socialt arbete i denna kontext innebär ett förändringsarbete där klienten går från maktlöshet till ansvarstagande. Sandberg (1990, sid. 4ff) menar att socialt arbete syftar till att åstadkomma förändringar där klientrelationen är nyckeln till en lyckad förändring. Även intervjupersonerna framhåller klientsamarbetets betydelse. Exempelvis menar Alva att *”socialt arbete är en process som handlar om ett samarbete med klienten...”*. Likt Söderberg (1981, sid. 135) betonar hon att *”insatser ska genomföras i samverkan med den det gäller”*. Socialt arbete förefaller vara en fråga om samarbete för att ge klienten redskap för att åstadkomma en hållbar förändring.

Några intervjupersoner betonar att de redan i början av klientkontakten förklarar att denne står inför förändringar och utmaningar i kontakten med socialtjänsten. När Alva säger att hon i klientrelationen försöker *”vara så tydlig som möjligt med denna förväntning och att de i vårt samarbete kommer att göra mycket själva och ställas inför utmaningar”* ser vi att hon, som Gurman (1981, sid. 140) säger, utför ett *”noga övervägt och målmedvetet försök till planerad*

förändring". Det sociala arbetets praktik är något medvetet och klienten behöver därför förstå den förändringsprocessen det innebär. Intervjupersonerna nämner också klientens ansvar i förändringsprocessen där socialarbetaren måste begränsa sitt ansvar för att locka fram klientens ansvarstagande. Klientens förändring åsyftar oftast just en ökad förmåga till ansvar. Johanna uttrycker att hon "*söker ett nära samarbete med klienterna utan att ta över ansvaret för deras liv ... genom att ständigt pusha på dem att göra saker...*". Att ställa krav på klienten tycks vara en del av hennes förändringsarbete. Att uppsatsförfattarna inte hittat denna aspekt hos forskarna tycker vi verkat för att intervjupersonerna förtydligt vad förändringsarbetet innebär.

Peter säger att "*de viktigaste uppgifterna bygger på en politisk tanke*" vilket uppsatsförfattarna tror är ett uttryck för socialarbetarnas administration av samhällets, lagens och organisationens förväntningar om förändringar. Förändringar åsyftar bestämda tillstånd som värderats positivt (Morén, 1992, sid. 35). Vi tycker därför att det sociala arbetets etiska värderingar motsvarar de ideal av beteenden som samhället innehåller. Etiska överväganden, och prioriteringar mellan dessa, blir ett sätt för samhället att påverka klientrelationen när socialarbetaren ska tillmötesgå både klientens och samhällets behov. I förändringsarbetets namn, anser uppsatsförfattarna, att socialarbetaren utför en slags manipulation av beteenden – eller för att tala med Foucaults (1993) språk, av dispositioner - som bygger på denna värdering av beteenden. De som värderats positivt manipuleras klienten att ta till sig. Detta kan tydliggöras med de krav som ställs på klienterna. Inte sällan innebär kraven att klienten ska prestera synliga bevis på ett uppnått förändrat beteende, till exempel genom att man lämnar in dokument som styrker närvaro vid ett åtgärdsprogram eller bevisar kontakt med någon annan aktuell myndighet.

Swedner (1985, sid. 20) menar att förändringsarbetet medvetandegör klienten till handlingar som leder till att man får kontroll över livet och det problematiska. Morén (1992, sid. 41) och Conrah (1992, sid. 21) menar att det sociala arbetets främsta uppgift är att förändra klientens handlingssätt och inte att bemöta det sociala problemet. De menar därför, till skillnad från Swedner (1985, sid. 23), att förändringen inte är ett bestämt tillstånd, utan ett möjligt, eftersom klientens handlingar inte kan, trots kontroll, förutses. Hos intervjupersonerna kan uppsatsförfattarna se att vissa ser sitt arbete som ett erbjudande om en möjlig förändring. Elisabeth har sagt att förändringsarbetet "*hjälp klienten att hitta alternativa lösningar till ett problem*" och Johanna menar att förändringsarbetet ska "*utveckla de sidor som inte fungerar eller rättare sagt är oaktiva hos en klient*". Intervjupersonernas beskrivningar tycks harmoniera mer med Swedners (1985) resonemang än med Moréns (1992). Detta eftersom förändringsarbetet kopplas till de önskade förändringar som samhället uppställt. Utvecklingen av klienternas handlingsförmåga tycks komma i andra hand.

Swedner (1985, sid. 20) menar att socialt arbete också blir ett motstånd mot de drivande processerna i det expanderande samhället. Socialt arbete ska således ske på individ-, grupp- och samhällsnivå. Intervjupersonerna fann dock idén för storslagen. De upplevde sig redan så belastade att inget utrymme gavs för att arbeta på en högre nivå än individnivån, den uppgiften ålades istället politikerna.

Global qualifying standards syftar till förändring av klientens beteende. Liknande resonerar Sandberg (1990, sid. 4f) och Gurman (1981, sid. 140) om att socialt arbete ska förstås som ett medvetet och planerat förändringsarbete. Deras definitioner är deskriptiva till skillnad från *Global qualifying standards* som är mer normativ. Samtliga intervjupersoner uttryckte ett gillande av synen på socialt arbete som ett förändringsarbete och uppskattade den normativa

definitionen. Uppsatsförfattarna tror att det beror på att den ger fasta grunder för ett arbete som annars tycks svårförklarigt. En intervjuperson problematiserade *Global qualifying standards* och menade att den tar för lite hänsyn till andra faktorer som inverkar på det sociala arbetet. Det går i linje med Morén (1990, sid. 14) som påpekar att klientens egna handlingar gör klientens förändringsprocess oförutsägbar.

Att forskare, intervjupersoner och *Global qualifying standards* har en samsyn om vad socialt arbete innebär tror uppsatsförfattarna ska förstås som att klientens livssituation, beteende och självuppfattning ska förändras. Foucaults (1993) teori kan användas för att förstå socialt arbete som en sfär där man erbjuder hjälp i utbyte mot kontroll. Individen tar emot hjälp och som motprestation utlämnar man sig själv för att disciplineras in i ett önskvärt beteende, en disposition, som organisationen värderingsmässigt framställt. På detta sätt upprätthålls samhället intakt och skapar ordning, kontinuitet och förutsägbarhet i människors agerande.

8.3. Socialarbetarrollen

När intervjupersonerna beskrev socialarbetarrollen utgick de vanligtvis från de funktioner man kan ha i socialt arbete. De uttryckte att socialarbetarrollen innehar en mängd funktionsberoende underroller utifrån de krav klientsituationen ställer.

Annika berättar att hon är som *"spindeln i nätet"* när hon ger råd och förmedlar klienten vidare till rätt myndigheter. I arbetet har hon både kontrollerande och hjälpare roller. Hon upplever dock att den kontrollerande rollen dominerar – den är en förutsättning för att hjälpa klienten. *"Jag är som spindeln i nätet ... man ska tipsa och förmedla vidare. /.../ I socialt arbete är man mycket en kontrollant. Jag vet inte om jag ska skämmas för detta, men jag gillar den rollen. Den behövs för att kunna vara en hjälpare."*

Elisabeth och Johanna ser sig i första hand som hjälpare. I sin yrkesutövning använder de kontrollerande metoder, och roller, för att leva upp till hjälparollen. De menar att båda rollerna är nödvändiga i klientarbetet, trots att kontrollantrollen kan upplevas som obehaglig. Elisabeth uttrycker *"jag skulle vilja se mig som en hjälpare ... i yrkesrollen matchar jag insatser med [klientens] behov för att skapa möjligheter och undanröja hinder i förändringen ... men de metoder som jag använder har vanligtvis en kontrollfunktion ... att vara kontrollerande är nödvändigt i socialt arbete."*

Johanna berättar att kontrollfunktionen även behövs för att motverka passivisering av klienten. Hon menar att klientarbetet är ett samarbete där kontrollerade metoder och krav uppmanar klienten till ansvarstagande. Johanna berättar att *"jag fungerar som en spindel i ett nätverk tillsammans med klienten. Tillsammans är vi två spindlar som ska väva nät och hitta lösningar ... för det krävs att jag är både hjälpare och kontrollant. /.../ Det går inte bara att betala ut socialbidrag. Man måste vara lite jobbig och drivande till en förändring."*

8.3.1. Sammanfattning

I rollen som socialarbetare upplevs myndighetsaspekten som mest framstående vilket aktualiserar rollerna som både hjälpare och kontrollant. Det förefaller vara en del av myndighetsrollen att kontrollera människors beteende och att hjälpa dem med deras problem. Båda rollerna, men framförallt den kontrollerande rollen, beskrivs med vissa inslag av tabu och osäkerhet. De båda upplevs som nödvändiga, men ingen får ta överhanden i klientrelationen. Via hjälp och kontroll funktionerna tenderar socialarbetarna att ge sig själva andra roller som att vara *"spindeln i nätet"* och *"guide"*.

8.3.2. Analys

Intervjupersonerna upplevde det sociala arbetets verklighet som mer komplicerad än utbildningens beskrivningar. De uttrycker diskrepansen mellan utbildningens och arbetets verklighetsbilder och beklagar sig över att utbildningen gav bristfälliga redskap för att hantera faktiska arbetssituationer. Conrah (1981, sid. 73f) menar att socialarbetaren ofta hamnar i den kontrollerande rollen till följd av den chock som uppkommer i mötet med det sociala arbetets verklighet. Intervjupersonerna antyder att verkligheten innebär en chock, och att man antar en mer kontrollerande roll än man hade förväntat sig, men att det främst handlar om att man inser att socialt arbete kräver kontroll för att lyckas med förändringar. Utbildningen har inte lyckats förmedla detta.

Rollen som myndighetsperson tycks innehålla fler komponenter än man tänkt sig. Myndighetsrollen innebär ett samhällsansvar där socialarbetaren, för samhällets räkning, måste utföra kontroll av klienterna så att de agerar normalt, det vill säga i enlighet med den önskade dispositionen (Foucault, 1993). Förändringsarbete är inte det enda socialarbetaren får utföra. Inte sällan kombineras detta med krav på att hålla nere kostnaden för det sociala arbetet som utförs (Blomberg & Pettersson, 2006, sid. 130). Detta överensstämmer med arbetssituationen som intervjupersonerna beskriver. Berglund och Nilsson (1992, sid. 58f) menar att klientrelationen, där förändringarnas möjligheter förmedlas, konkretiserar socialarbetarens yrkesroll. Intervjupersonerna säger att de arbetar för en förändring genom relationen till klienten. Där tvingas de använda sig av olika roller för att tillgodose klientens behov och organisationens krav på förändring.

Det verkar råda ett tabu inför att se sig själv som kontrollant och hjälpare samtidigt. Moréns (2001, sid. 117) "*kollektiva tolkningsmatris*" förklarar det med att organisationen skapar underliggande budskap som anger på vilka sätt man får se på sin arbetsuppgift. Problemet är att den kollektiva tolkningsmatrisen inte accepterar synen på socialt arbete som endast ett utförande av kontroll eller hjälp. Detta förklarar varför intervjupersonerna uppger att de anser att man inte kan hjälpa utan att kontrollera eller att man inte kan åstadkomma ett förändringsarbete utan båda aspekterna.

Uppsatsförfattarnas tolkning av *Global qualifying standards* är att förändringar åstadkoms genom samverkan med klienterna när de samspelar med sina miljöer. Intervjupersonerna uttrycker detta flera gånger när de säger att de har funktioner som "*spindeln i nätet*" eller "*coach/lotsare*". I samspelet med sin miljö ska klienten börja se andra handlingsmöjligheter än de som leder, och låser, klienten till, och i, problematiska livssituationer.

Lundström och Sunesson (2006, sid. 184) menar att socialarbetaren utövar makt i klientrelationen genom att vara en resurskontrollant. Intervjupersonerna uppger att de agerar kontrollerande i förhållande till ekonomiska resurser. Uppsatsförfattarna tror att organisationen kräver att exempelvis försörjningsstöd, en ekonomisk resurs, betalas ut enligt vissa kriterier och att socialarbetaren har makt att bedöma och kontrollera om klienterna uppfyller dem. Att intervjupersonerna upplever sig som kontrollanter, i högre utsträckning än de ville vara, kan förklaras av Foucaults (1993) teorier om makt och relationer. Organisationen har fått i uppdrag att förändra klienterna, personer med icke önskvärda beteenden, till personer med önskvärda beteenden, det vill säga icke klienter. Socialarbetaren måste, för att detta ska bli lyckosamt, arbeta med disciplinering och kontroll av klienterna. När de inte följer de krav som uppställts utförs någon form av disciplinerande åtgärd, exempelvis ett avslag, vilket ska få effekten att klienten ytterligare en gång överväger att bete sig på önskvärdt sätt. På så sätt ser socialarbetarna sig själva som hjälpare eftersom de ändå

varit delaktiga i att förändra klientens beteende och situation. Socialarbetaren ska i sin roll komma med motstånd mot ett negativt beteende. I ett tidigare tema sade Johanna att *”socialt arbete handlar om att komma med motstånd mot ett negativt beteende och ställa krav på förändring”* vilket kan tolkas som en form av disciplinering av beteendet och att göra motstånd mot oönskade dispositioner hos klienten.

8.4. Lag, samhälle och organisation

Här presenteras intervjupersonernas reflektioner kring definitionerna som de anser att deras yrke får utifrån lagen, samhället och organisationen. Uppsatsförfattarna redogör för om, och hur, de anser att deras egen definition påverkas av dessa.

Elisabeth menar att socialt arbete är ett resultat av att det individuella ansvaret har flyttats över från individen till statliga institutioner. Socialt arbete ska då bemöta samhällets krav om att värna om de svaga, förhindra de sociala problemens framfart i samhället och säkerställa samhällsordningen. Hon menar dock att människor sällan ser det sociala arbetets begränsningar. Det ställer exempelvis krav på klienten som kan kollidera med klientens fria vilja och förhindra ett samarbete. Lagen upplevs också som problematisk. Hon menar att *”socialarbetare har funktionen av städpersonal i samhället. Det sociala arbetet ska städa upp och hålla undan det som samhället inte vill se. /.../ Socialt arbete ses som ett normaliseringsarbete. /.../ Det jobbiga med samhällets syn på socialt arbete är att de inte ser till de ekonomiska begränsningarna och människors fria vilja ... jag tror att många i samhället inte känner till att många missbrukare vägrar ta emot social hjälp på grund av de krav som ställs. /.../ I lagens definitioner av socialt arbete står att arbetet ska främja medbestämmande och integritet. Men jag anser att det ligger en vallgrav mellan lag och verklighet ... socialtjänstlagen kan, på sitt sätt, stå i strid med dagens regelsystem.”*

Johanna och Alva tar upp ekonomins betydelse för definitionen av socialt arbete. Att arbeta med begränsade ekonomiska resurser innebär att man ofta känner frustration över att inte kunna utföra det arbete man önskar. När det blir något annat än man tänkt sig omtolkas man i praktiken sin definition. Johanna menar att *”samhället ser socialt arbete som en institution som ska få bort de dysfunktionella i samhället för minsta möjliga kostnad.”* Alva säger att *”det sociala arbetets funktion i samhället är att bistå de svaga i samhället med den hjälp och stöd de behöver... mycket blir en fråga om ekonomi”*.

Även mediernas och politikens roll berördes. Elisabeth upplever att hennes arbetsklimat påverkas av att *”samhället och medierna har mycket av rop om att man vill att socialtjänstens ska ingripa hela tiden, det är lite respekt för människor, människor förstår inte vilken pressad arbetssituation man befinner sig i”*.

8.4.1. Förändringar av det egna synsättet

Intervjupersonerna ombads att reflektera över om deras syn på socialt arbete förändrats sedan de börjat arbeta. Har den ändrats i enlighet med organisationens? Om ja, på vilket sätt?

”Innan jag kom ut i arbetslivet levde jag i någon sorts illusion. I skolvärlden pratas det mycket om att man ska vara klientens ombud, det var mycket om den här hjälparrollen ... det är en annan värld när man kommer ut i arbetslivet och det är styrt av andra krafter. Det är chefer och andra hierarkier, det är politik och budget. Man kan inte hjälpa människor hur man vill. Man ställs inför en massa nya situationer som man inte kan läsa sig till.” Peter

Johanna ger uttryck för att hon många gånger inte känner att hon kan stå bakom det arbete som organisationen förutsätter att hon ska göra. Hon berättar att hon ett flertal gånger upplevt att det sociala arbetet mer var ett spel för galleriet än till hjälp för klienten.

”När jag studerade hade jag en syn om att jag skulle vara en hjälpare ... men det tog inte lång tid innan jag blev fyrkantig. Inte sällan får jag avvika från min definition av socialt arbete och bara bli myndighetsperson. Många gånger tycker jag inte att organisationens förväntningar går i samstämmighet med min egen definition ... ibland känner jag att jag inte kan stå bakom de beslut jag fattar och det är jobbigt. /.../ Om man ställer krav på någon att söka jobb som uppenbarligen inte kommer att få jobb är det snarare ett spel för galleriet. Och det är förnedrande mot klienten.” Johanna

Elisabeth menar att hennes uppfattningar om socialt arbete påverkats och förändrats till den grad att hon inte längre ser sig som socialarbetare utan snarare som tjänsteman. Organisationen har verkat för det genom att lämna lite tid för klientkontakt.

”Min egen definition av begreppet ... har förändrats och smalnats av. När jag kom ut i arbetslivet kallade jag mig för socialarbetare och nu ser jag mig mer som tjänsteman. Detta då jag insett att socialt arbete på socialkontor handlar främst om myndighetsutövning och administration. /.../ Jag träffar knappt klienter i mitt arbete utan jag skriver för det mesta utredningar. Man fostras in i myndighetsutövningen och att ha sin lojalitet till organisationen.” Elisabeth

8.4.2. Sammanfattning

Intervjupersonerna tycker att socialt arbete, av dem själva och samhället, ses som myndighetsutövning där funktionen relateras till överordnade politiska mål. Socialt arbete syftar till att värna om de svaga för att motverka misär och skapa ordning i samhället. Detta ska åstadkommas via förändringar i klientens livssituation. En intervjuperson förtydligade att den enskilda människans direkta sociala ansvar för sina medmänniskor flyttas över till samhällets institutioner. Men det blir många gånger svårt att hjälpa på samhällets villkor då man kräver motprestationer som kan kollidera med människors fria vilja. Lagen uppfattas också som en viktig del i arbetet, men upplevs som svår att omsätta i praktiken. Vidare nämndes de begränsade ekonomiska resurserna i socialt arbete och hur de styr konstruktionen av arbetet. Därmed gavs uttryck för ett socialt arbete som är beroende av institutionella ramar. Mediernas betydelse berördes eftersom man upplever att det saknas förståelse för hur socialt arbete bedrivs.

Intervjupersonerna uppger att deras syn på socialt arbete förändrats sedan de börjat arbeta. Det verkar mer eller mindre ha konsoliderat sig med organisationen. De reflekterades ofta att de gått från hjälpare till kontrollant eftersom verkligheten kräver det.

8.4.3. Analys

I empirin finner vi att intervjupersonerna ser att samhället relaterar till socialt arbete genom att forma och skapa socialtjänsten och de förväntningar som ställs. Den enskilde individens ansvar mot andra flyttas successivt till myndigheter. Detta överensstämmer med Paynes (2002, sid. 21) resonemang om socialt arbete som en konstruktion av samhället. Politiken och medierna skapar organisationens tolkningsklimat, vilket direkt påverkar intervjupersonernas arbetssituation. Uppsatsförfattarna förstår intervjupersonerna på så sätt att samhället, medierna och politiken skapar det moraliska uppdrag som socialtjänsten bygger på, vilket förkroppsligas i lagstiftningen. Intervjupersonerna ger uttryck för att det sociala arbetet

innehåller både de socialdemokratiska och radikala funktioner som Payne (2002) beskriver. Dels försäkras socialt arbete trygghet i samhället och dels verkar det för disciplinering och kontroll. Socialarbetares roller illustrerar detta. Tanken är delvis lik Moréns (2001, sid. 112) som menar att socialt arbete är uppbyggt efter ett *"samhällets moraliska uppdrag"* om att biträda och hjälpa utsatta människor. Ett problem är att intervjupersonerna inte alltid är nöjda med den moraliska grund som samhället producerat. Ändå försöker dessa tillmötesgå eftersom socialt arbete, som Lindquist (1991, sid.135ff) uttrycker, hänger på att politikerna accepterar arbetsresultaten. Socialarbetarna tycker sig inte få tillräcklig förståelse för den pressade arbetsituationen. Samhället har många gånger svårt att se de andra krafter som är inblandade i konstruktionen av socialt arbete och de redogör därför för en komplicerad aspekt av förändringsarbetet. Åtgärderna som samhället anser vara befogade, menar de, kan vara orealistiska och verka som negativ stimulans på ett redan negativt beteende. Mediernas inblandning kan upplevas som kränkande mot yrkeskompetensen.

Ekonomiska begränsningar är en viktig aspekt som intervjupersonerna tillägger, som inte syns så tydligt hos vare sig Payne (2002) eller Morén (2001), som konstruerad grund för socialtjänstens arbete. Den aspekten framkommer dock tydligare hos Lindquist (2001, sid. 14) som menar att socialt arbete bygger på ekonomin. Socialarbetarna arbetar under begränsade resurser. Efterfrågan av socialarbetares insatser överstiger många gånger de ekonomiska ramarna. Yrkesutövningen ställer därför socialarbetaren inför ständiga ställningstaganden om prioriteringar och bortprioriteringar. Vad man gör styrs primärt av ekonomin och inte, som man kanske vill tro, av etiska grunder, personliga ambitioner och sin egen syn på socialt arbete. Intervjupersonerna uppger att de ofta omformar sin syn på socialt arbete för att kunna utföra uppdraget som ålagts dem. De uppger att de själva har börjat kontrollera mera, vilket antyder förändringar i attityder och förhållningssätt. Pettersson (2000, sid. 95) förklarar att det kan vara ett resultat av ekonomiseringen och som Askeland (1981, sid. 13ff) ser som ett resultat av monetariserade klientrelationer. Hyvönen (2001, sid. 44) menar att ett teknifierat språkbruk verkar för att tillmötesgå byråkratins kontrollbehov. Uppsatsförfattarna tror att detta uttrycker organisationens vilja att få socialarbetarna konsoliderade med den.

Socialarbetarna kommer ut i arbetslivet från att ha tränats, i en välordnad universitetsvärld, för att hantera, analysera och behandla sociala problem (Conrah, 1981, sid. 73; Folkesson, 1999, sid. 27). Den faktiska arbetsrollen är dock motstridig. Yrkesrollen innebär två personer: privatperson och tjänsteman, där makt- och myndighetsaspekter gör sig gällande i klientrelationen (ibid., sid. 25). När Peter säger att det i *"skolvärlden var det mycket om ... hjälparollen ... det är en annan värld när man kommer ut i arbetslivet"* ser uppsatsförfattarna tydligt diskrepansen mellan utbildningens världsbild och det sociala arbetets verklighet. Här syns också tydligt hur organisationen kan påverka ens eget synsätt.

Foucault (1993) framhåller att normalt och onormalt, två centrala aspekter av förändringsarbetet, framläggs av samhället - därför kan man utgå ifrån att samhället konstruerar det sociala arbetet. Detta uttryckte intervjupersonerna men framförde samtidigt att den önskade förändringen kan vara svåruppnåelig när ekonomin och klientens vilja påverkar arbetet. De upplever ofta att vägen till förändringen är tämligen idealiserad. Kraven blir svåra att tillmötesgå vilket leder till kritik från medierna och politikerna.

8.5. Etik i det sociala arbetets praktik

Uppsatsförfattarna menar att etik, i det sociala arbetets kontext, är ett sätt att handskas med de olika definitionerna av socialt arbete. Tänker vi oss att socialarbetaren ställs inför uppgiften att föra samman organisationens, sina egna och klientens definitioner av socialt arbete. Etiken

blir verktyget som vägleder socialarbetaren i detta. Mycket kan då försvaras i det sociala arbetets namn och därför undersöktes hur socialarbetarna resonerade kring etik. Några intervjupersoner ansåg etiken vara ett av de viktigaste inslagen i socialt arbete. Peter säger att *”etiken fyller en viktig funktion i socialt arbete ... som ett grundämne i ämnet ... det handlar om respekt för den andra människan.”*

Johanna framför att ett etiskt förhållningssätt verkar för en reflexiv process då man även kan komma att se sina egna felanden i klientkontakten. *”Etiken lägger grunden för socialt arbete och blir ett sätt att utföra arbetet på ... man måste tänka etiskt i nästan varje mening man säger ... jag tycker också att etiken verkar för att man lyssnar reflektiv och på så sätt testat man också sina förutfattade meningar. Det är superviktigt att förstå att allt som går snett i kontakten inte handlar om klientens ovilja. /.../ I förhållande till organisationen verkar etiken för att jag anser det som viktigt för att uppfylla mina åtaganden och att stå på den värdegrunden som socialt arbete står på.”*

Elisabeth menar att etikens utrymme påverkas av de ekonomiska förutsättningarna. Utrymmet kan vara så begränsat att den enskilda individens integritet kränks. *”Etiska förhållningssätt i förhållande till klienten baseras mycket på ekonomi i socialt arbete. Missbrukarna här är oerhört nerkörda på grund av de ekonomiska bortprioriteringar man har gjort ... det är ekonomin som är viktigt, viktigare än etiken.”*

Samtliga intervjupersoner har någon gång under sin yrkesutövning hamnat i någon typ av intressekonflikt. Hur de handlat och bemötts av organisationen exemplifieras nedan.

”Vid en intressekonflikt med organisationen är det mina egna intressen som får stå tillbaka. Det finns möjlighet att säga ifrån och det har man gjort. Det har hänt att jag i klientärenden, via den delegation jag har, gått emot det som organisationen föreskriver. För detta har jag fått repressalier eller blivit utskälld ... jag går vanligtvis inte emot organisationen, men om starka skäl talar för det så kan jag göra det.” Elisabeth

”Ibland kan jag vilja handla på ett sätt men jag är skyldig att följa och vara lojal de riktningar som finns, det får liksom inte bli anarki.” Peter

”Intressekonflikter är jobbiga och uppkommer sällan eftersom man löser dem på ett tidigt stadium ... man hittar förståelse för varandras arbetssätt. Det finns utrymme att säga ifrån och det har jag gjort vid ett par tillfällen. Men man tappar lusten för arbetet.” Johanna

”Intressekonflikter uppkommer sällan men när det gör det så brukar jag lösa situationen genom att välja chef utifrån problemet. Man har på något sätt koll vilka chefer som brinner mer för ett visst problem än andra... men det är viktigt att kunna argumentera för sin sak ... marknadsföra det rätt ... men säger chefen nej så är det nej.” Alva

8.5.1. Sammanfattning

Alla intervjupersoner anser att etiska förhållningssätt är viktiga. Det ses som ett medel för reflektion, trots ekonomins styrning och ett begränsat utrymme. Intervjupersonerna har alla hamnat i intressekonflikter och bemöter dem olika. Uppsatsförfattarna såg ett genomgående mönster av att alla fann sig i att backa för organisationens intressen. Ofta löstes de på ett tidigt stadium, konflikten blev kortvarig, men den upplevdes fortfarande som obehaglig.

8.5.2. Analys

Socialt arbete befinner sig i en sfär av motstridiga intressen. Etiken blir ett medel för att medvetet välja mellan olika handlingssätt (Pettersson, 2000, sid. 10). Den enskilde socialarbetarens etiska reflektioner föreföll få stå tillbaka mot organisationens när intressekonflikter uppstod. Återigen ser uppsatsförfattarna mönstret från Moréns (2001, sid. 112) analys. Där konstrueras socialarbetarens uppdrag av samhället och organisationen - inte av socialarbetaren själv. Om den analysen stämmer måste givetvis organisationen vinna en intressekonflikt mot en enskild socialarbetare. Socialarbetaren måste, för att överleva, omformas till att tänka samma tankar som organisationen. Att alla intervjupersoner uppger att deras syn på socialt arbete har förändrats i enlighet med organisationen. Intervjupersonerna uttrycker likt Lindquist (2001, sid. 23) att de ändå har gått emot organisationen och har upplevt ett visst utrymme att göra det. Men ofta upplevs lojalitetskonflikterna som obehagliga och kräver tid, vilket är något man undviker. Uppsatsförfattarna tror att aspekterna rörande anställningsformer³ påverkar socialarbetarens lojalitet och vidmakthåller en slags tystnadspolitik. Socialarbetaren är i grund och botten just en arbetare. Askeland (1981, sid. 18) påpekar att det är naturligt att dessa intressen gör sig gällande. Ramirez (2001, sid. 107) tar upp att vissa tenderar att handla ruinmässigt i enlighet med myndighetens regler för att på ett enkelt sätt skapa en yrkesroll som man tror fungerar. Uppsatsförfattarna tror att detta förstärks av rädslan för lojalitetskonflikter.

Flera intervjupersoner uttrycker en viss trygghet i att vara en del av myndigheten och att det känns skönt med organisationen bakom sig. Det verkar dock för att socialarbetare tenderar att inte säga emot när något upplevs som fel (Conrah, 1981, sid. 88). Han menar att socialarbetaren måste acceptera att yrkesrollen är komplicerad och att den dubbla lojaliteten snarare kan ge möjligheter till förhållningssätt. På universitetet lär man sig inte att arbeta i en miljö som karakteriseras av intressekonflikter, där värderingar ska göras utifrån etik och prioriteringar mellan dessa (Pettersson, 2000, sid. 10; Sandberg, 1990, sid. 5).

Uppsatsförfattarna tror att de nytexaminerades verklighetschock leder till att de känner sig beroende av arbetsplatsen (Conrah, 1981, sid. 75). Den ger en trygghet och kontinuitet genom till exempel handledning och att man får sina beslut uppbäckade. Frågetecken rätas ut och det motsägelsefulla i arbetssituationen kan bearbetas. Organisationen känns som hjälparen genom det omöjliga. Ingen vill gå emot den när det känns som ett svek mot ens hjälpare. I socialt arbete uppstår alltid en paradox - socialarbetaren blir alltid både lojal och illojal när denne företräder både klienten mot samhället och samhället som möter klienten (Folkesson, 1999, sid. 26; Blomberg & Petterson, 2006, sid. 130). Uppsatsförfattarna tror därför att intervjupersonerna anser att den etiska diskussionen är viktig. De behöver vägledning i att hantera denna paradox. Samtidigt tystas de ner genom att de begränsade ekonomiska resurserna hindrar dem att uttrycka lojalitetskonflikten. Organisationen använder denna brist för att bemöta lojalitetskonflikten och vinna socialarbetarens lojalitet (Folkesson, 1999, sid. 26f). Organisationen skapar en arbetsmiljö där socialarbetaren blir misstänksam mot klienterna i sin myndighetsutövning (Ramirez, 2001, sid. 107).

Socialarbetarens lojalitet disciplineras. Myndighetsrollen blir ett uttryck för kontroll vilket styr de metoder man arbetar efter (Hallin, 2000, sid. 45). När Elisabeth säger att "*de metoder som jag använder har vanligtvis en kontrollfunktion*" tydliggörs kontrollaspekten i myndighetsrollen. När organisationens vill utföra kontroll och disciplinering av klienterna får

---

³ Socialarbetare, framförallt nytexaminerade, är inte sällan anställda på provanställningar eller på vikariat. För fast anställda finns till exempel individuell lönesättning, hierarkin och möjligheterna att göra karriär.

inte socialarbetarnas lojalitet svikta. De måste göras till ett med organisationen så att de harmonierar med dess syften. Socialarbetaren ska inte bara bli maktens medel - utan själva makten. Peter säger att *"jag är skyldig att följa och vara lojal de riktningar som finns, det får liksom inte bli anarki"*. Utifrån citatet ser vi att sättet att skapa lojalitet ligger i att i socialarbetarens identitet utradera gränsen mellan de själva och organisationen. Organisationen vill att dess maktutövning ska bli så fullkomlig att den inte behöver utövas (Foucault, 1993).

9. Slutdiskussion

Följande rubriker redogör för uppsatsens slutsatser och metodens relevans i förhållande till uppsatsens syfte diskuteras. Uppsatsförfattarna kommer också med förslag till vidare forskning.

9.2. Slutsatser

Slutsatserna är framtagna i förhållande till uppsatsens syfte *att undersöka och försöka klarlägga om den vetenskapliga diskursen kring begreppet socialt arbete harmonierar med ett antal utvalda socialarbetares uppfattningar kring begreppet.*

Uppsatsförfattarna tycker sig se en stor, men ej fullständig, samstämmighet mellan den vetenskapliga diskursen och socialarbetarnas uppfattningar. Det går i hand med vår förförståelse. Samtliga intervjupersoner och definitioner har framfört att socialt arbete handlar om ett förändringsarbete som sker via klientrelationen. Socialarbetaren intervenerar i klientens sociala situation. Klienterna förväntas gå från ett avvikande beteende till ett beteende som värderats som normalt. Så långt var man överens. Intervjupersonerna betonade dock att förändringsprocessen måste ske utan att socialarbetaren tar över ansvaret från klienten eftersom målet är att dennes ansvarstagande ska öka. Socialt arbete ska aktivera och inte passivisera. Denna aspekt klargjordes inte i forskarnas resonemang.

Socialt arbete som förändringsarbete tillskriver socialarbetaren varierande roller i klientrelationen. När socialarbetaren utför socialt arbete så kan denne arbeta som ”*spindeln i nätet*” eller ”*coach*” för att motivera eller öppna upp klientens ögon för möjliga förändringar. De kontrollerande och hjälpande rollerna är dock de mest uppmärksammade. Två roller som är motstridiga, men likväl existerande i alla klientrelationer. Både den vetenskapliga diskursen och socialarbetarnas uppfattningar ger uttryck för dessa roller. I förhållande till Foucault (1993) finner uppsatsförfattarna att socialarbetare via kontroll disciplinerar, och kommer med motstånd mot, ett negativt beteende för att åstadkomma förändring. Socialarbetarna menar också att kontroll kan vara en väg till hjälp och förändring, och går därmed lite längre än forskarna. Socialarbetarna tycker att den vetenskapliga diskursen och utbildningen fäster för stor vikt vid den hjälpande funktionen för att nästan tabubelägga kontrollantrollen. De menar att verkligheten, men också organisationen, kräver att man behärskar och tillåter båda rollerna i sin yrkesutövning. Samstämmighet fanns dock om att samarbetet med klienten är nyckeln till en lyckad förändringsprocess.

Socialarbetarna och forskarna resonerar liknande om att socialt arbete bedrivs i skärningspunkten mellan individ och samhälle. Forskarna tycker att socialt arbete samtidigt sker på samhälls-, grupp- och individnivå, medan socialarbetarna menar att det finns lite utrymme för att arbeta på andra plan än det individuella. Både forskare och socialarbetare ser socialt arbete som en politisk verksamhet. Det finns en överensstämmelse i synen på socialt arbete som konstruerat av samhället, där politiken och lagen lägger grund för uppdraget att hjälpa och bistå utsatta människor. Socialarbetare menar, liksom forskarna, att det i samhället finns lite förståelse för de andra krafter som kan vara inblandade i socialarbetarens konstruktion av socialt arbete i förhållande till arbetsuppgiften. Ekonomin är en faktor som omnämns av både forskare och socialarbetare. Man menar att socialt arbete sker under begränsade resurser där prioriteringar, och bortprioriteringar, formar det sociala arbetet.

Forskare och socialarbetare menar att socialt arbete främst är en konstruktion av samhällets intressen och inte av socialarbetarnas egna definitioner. Socialarbetaren är ett medel för att administrera högre politiska intressen och vid en intressekonflikt går dessa intressen före. Anställningsformerna skapar en lojalitet mot organisationen, vilket lämnar lite utrymme för etiska diskussioner när socialarbetarna söker trygghet i en otrygg arbetssituation. Såväl socialarbetare, som forskare, menar att socialarbetarens etik alltid handlar om att vara lojal och illojal, vilket inte går att komma ifrån eftersom denne företräder både klienten mot samhället och samhället mot klienten.

Conrah (1981, sid. 73) menar att socialarbetarna får en verklighetschock när de kommer ut i arbetslivet. Uppsatsförfattarnas förslag på orsak till det är att man under utbildningen endast lärt sig deskriptiva definitioner av socialt arbete. Man leds till att tro att man får definiera sitt eget sociala arbete. Istället möts av en normativ verklighet, inte minst på socialtjänsten, därför tror vi att det normalt att falla in i att endast tillämpa byråkratiska rutiner. Denna intressanta upptäckt gjordes med hjälp av *Global qualifying standards*. Dess normativa karaktär föreföll tämligen uppskattad av våra intervjupersoner. De verkade vilja ha den typen av fastare grund för sin yrkesutövning. Socialarbetarnas uppfattningar tenderar att vara mer normativa än den vetenskapliga diskursens deskriptiva definitioner. Detta tror uppsatsförfattarna är ett uttryck för att det sociala arbetets verklighet också är normativt. Själva organisationen har ett primat och lägger en normativ grund för arbetet. De etiska riktlinjerna och socialtjänstlagen verkar också för detta. Ett begränsat utrymme lämnas åt socialarbetarna för att skapa ett eget socialt arbete. I myndighetens natur ligger att i varje ärende ska något specifikt och förbestämt åtgärdas eller utföras. Ett sådant arbete med deskriptiva definitioner, tror uppsatsförfattarna, skulle bli väldigt svårt att greppa och förmodligen skapa frustration hos socialarbetarna. Uppsatsförfattarna menar att så länge socialt arbete domineras av myndigheter blir det svårt att tillämpa andra än normativa definitioner.

Man kan med anledning av detta ställa sig frågan om det är etiskt rätt att ha normativa definitioner av socialt arbete. Morén (199, sid. 14) och Conrah (1992, sid. 21) för resonemang, som avviker från andra forskares, om att socialt arbete handlar om en möjlig förändring som inte kan förutses. Socialarbetarna uttryckte en viss önskan att se socialt arbete på det sättet, men verkade överlag ense om att förändringsarbetet handlar om förutbestämda mål.

Foucaults (1993) beskrivning av maktrelationer, med hjälp av Panoptiken, har varit tillämplig för att beskriva både hur organisationen disciplinerar sina anställda och sina klienter. Makten vill att olika personers beteende ska vara i enlighet med de dispositioner, beteenden, som värderats som positiva. Socialarbetaren ska vara lojal mot organisationen och klienterna ska utlämna sig själva för att disciplineras som villkor mot att de får hjälp. Organisationen vill att makten ska fullkomnas genom att den först kommer inifrån socialarbetarna själva för att sedan överförs till klienterna genom socialarbetarna. Socialarbetarens kontrollerande roll är att övervaka och disciplinera klienterna – men socialarbetaren kan inte bli framgångsrik i det utan att själv först ha disciplinerats in i organisationen. Socialarbetaren är inte bara maktens medel – utan själva makten. Upphovet till detta är samhället som konstruerat det sociala arbetet.

9.3. Metoddiskussion

Den kvalitativa metod som användes för att undersöka frågeställningarna i förhållande till den praktiska arenan var tillfredsställande. De genomförda intervjuerna var givande och bidrog

med många intressanta aspekter av socialt arbete. Alla intervjupersoner sade dessutom att de tyckt att intervjuerna bidragit med nya kunskaper och reflektioner hos dem själva.

Uppsatsförfattarna tycker att det fungerade bra att arbeta utefter teman. Det gav struktur åt både forskningsprocessen, uppsatsens disposition, redovisning av resultat och för analysarbetet. Uppsatsen gjordes tillgänglig och lättöverskådlig.

Användningen av fenomenologin vid intervjutillfällena och i resultatpresentationen, anser uppsatsförfattarna vara det som gav bäst rättvisa åt empirin. Analysen har dock inte varit fenomenologisk eftersom syftet krävde jämförelser mellan den vetenskapliga diskursen och empirin. Det hermeneutiska cirkeltänkandet var lämpligt som tillägg eftersom vi använde oss av centrala teman (Kvale, 1997, sid. 51). Det gav en djupare förståelse för det insamlade materialets innebörd och mening. Vi anser därför att de vetenskapsfilosofiska valen har varit relevanta för undersökningen.

Att arbeta med Foucault (1993) gav uppsatsförfattarna en grund för att generalisera empirin och göra den applicerbar på annan jämförbar population. Det har också underlättat att tolka empirin och finna intressanta, och ibland oväntade, uttalanden och sätta dem i ett nytt sammanhang. *Global qualifying standards* förkroppsligade en sida av den akademiska diskursen som på ett konkret sätt kunde användas i intervjusituationen. Den tillförde också aspekter av normativa och diskursiva definitioner.

Att båda uppsatsförfattarna medverkade vid intervjutillfällena och transkriberingen, tror vi, bidrog till att säkra validiteten och reliabiliteten. Dessutom motverkade bådas närvaro nackdelarna med att en av uppsatsförfattarna är delaktig i den livsvärld som studerades. Detta har verkat positivt då vi anser att det ökat den intersubjektiva enigheten och skapat trygghet i intervjusituationen. Samtidigt har resultatet och analysen blivit mer trovärdig eftersom vi tror oss missa mindre av skilda aspekter, infallsvinklar och tolkningsmöjligheter (Larsson, 2005, sid. 116).

En negativ konsekvens av metoden kan ha varit att intervjupersonerna valt sina ord, och vad de delgett och inte delgett, utefter vad de trott varit bäst för arbetsgruppen. Alla visste att uppsatsen skulle komma förvaltningen till del och att alla som ville skulle ta del av resultaten. Uppsatsförfattarna upplever dock inte att detta har skett i någon större omfattning och vi har inget konkret exempel på när så skulle ha skett.

9.4. Förslag till vidare forskning

Forskningsprocessen har varit spännande och uppsatsförfattarna har kommit fram till nya insikter. En forskningsfråga man kan gå vidare med handlar om normativa och deskriptiva definitioner av socialt arbete. Nu har vi endast jämfört deras egna definitioner med *Global qualifying standards*. Vi tycker att det vore av intresse att skriva om hur socialarbetare förhåller sig till, inte bara *Global qualifying standards*, utan även till andra definitioner. Under en intervjusituation kan man visa socialarbetarna flera normativa och deskriptiva definitioner som de sedan får kommentera. Om det skulle finnas mycket kunde de även fått förbereda sig inför intervjun genom att ta del av definitionerna och sedan föreslå en egen.

Det skulle även vara intressant att undersöka hur olika yrkesgrupper inom socialt arbete definierar socialt arbete. Undersökningar liknande den i stycket ovan skulle kunna tillämpas för att erhålla omfattande och nyanserade resultat. En nackdel med detta skulle kunna vara att man förlorar en inblick i hur varierande personer tillhörande samma arbetsgrupp tänker.

10. Referenser

10.1. Litteratur

Askeland, K. (1981). Inledning – några perspektiv på socialt arbete. I K. Lindholm & K. Askeland (Red.), *Vad är socialt arbete?* (pp. 13 - 25). Stockholm: Liber Tryck.

Berglind, H. (1991). Tio års forskning i socialt arbete. I H. Berglind & P., O. Kristenson (Red.), *Socialt arbete i utveckling* (pp. 9 – 30). Stockholm: Allmänna Förlaget.

Berglund, S., A. & Nilsson, G. (1992). Förmedlandet av förändringens möjligheter – i socialt behandlingsarbete, i sociala utbildningar och i cykling. I S. Morén & L. Nygren (Red.), *På det sociala arbetets kunskapsfält, nr 34.* (pp. 58- 64). Umeå: Institutionen för socialt arbete: Umeå universitet.

Bergmark, Å. (1998). *Nyckelbegrepp i socialt arbete.* Lund: Studentlitteratur.

Bergmark, Å. & Lundström, T. (2006). Metoder i socialt arbete – vad är det? I A. Meeuwisse, S. Sunesson & H. Swärd (Red.), *Socialt arbete en grundbok* (pp. 166 - 182). Falköping: Natur och Kultur.

Bergmark, A. & Oscarsson, L. (2006). Att utveckla, sammanställa och tillämpa kunskaper i socialt arbete. I A. Meeuwisse, S. Sunesson & H. Swärd (Red.), *Socialt arbete en grundbok* (pp. 405- 422). Falköping: Natur och Kultur.

Bernler, G., Johansson, L. & Skåner, A. (1993). *Behandlingens villkor. Om relationen och förväntningarna i det sociala arbetet.* Borås: Natur och Kultur.

Blomberg, S. & Pettersson, J. (2006). Socialpolitik och socialt arbete. I A. Meeuwisse, S. Sunesson & H. Swärd (Red.), *Socialt arbete en grundbok* (pp. 129- 146). Falköping: Natur och Kultur.

Brante, T. (2003) Konsolideringen av nya vetenskapliga fält – exemplet forskning i socialt arbete. I *Socialt arbete – En nationell genomlysning av ämnet.* Stockholm: Högskoleverket.

Börjesson, B., Börjesson, M. & Swedberg, L. (2006). Att utveckla kunskapen i socialt arbete genom att återigen sätta praktiken i centrum. I A. Meeuwisse, S. Sunesson & H. Swärd (Red.), *Socialt arbete en grundbok* (pp. 368- 384). Falköping: Natur och Kultur.

Conrah, U., G. (1981). Socialt arbete handlar om självförtroende. I K. Lindholm & K. Askeland (Red.), *Vad är socialt arbete?* (pp. 72- 90). Stockholm: Liber Tryck.

Conrah, U., G. (1992). Mötestraditioner i socialt arbete. I S. Morén & L. Nygren (Red.), *På det sociala arbetets kunskapsfält, nr 34.* (pp. 13- 23). Umeå: Institutionen för socialt arbete: Umeå universitet.

Esaiasson, P., Gilljam, M., Oscarsson, H. & Wängnerud, L. (2004). *Metodpraktikan. Konsten att studera samhälle, individ och marknad.* Stockholm: Nordstedts Juridik AB.

Folkesson, P. (1999). Ställningstagandet som kunskapsobjekt i socialt arbete. I M. Bäck-Wiklund & L. Nygren (Red.), *Vetandets villkor- socialt arbete som kunskapsområde* (pp. 23-30). Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för socialt arbete. Umeå: Umeå universitet, Institutionen för socialt arbete. Centralförbundet för socialt arbete. Umeå: UmU Tryckeri.

Foucault, M. (1993). *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv förlag.

Gurman, K. (1981). Funktioner i socialt arbete. I K. Lindholm & K. Askeland (Red.), *Vad är socialt arbete?* (pp. 137- 149). Stockholm: Liber Tryck.

Hallin, P. (2000). Socialtjänstens tolkningsföreträdare. *Socialarbetareen*, 6: 45- 48.

Hyden, L.-C. (2001). Att bemöta och bemötas. I *Utan fast punkt – om förvaltning, kunskap, språk och etik i socialt arbete* (pp. 48 – 63). Stockholm: Socialstyrelsen.

Hyvönen, U. (2001). Maktens etik och etikens makt. I *Utan fast punkt – om förvaltning, kunskap, språk och etik i socialt arbete* (pp. 30- 47). Stockholm: Socialstyrelsen.

Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Larsson, S. (2005). Kvalitativ metod – en introduktion. I S. Larsson, J. Lilja & K. Mannheimer (Red.), *Forskningsmetoder i socialt arbete* (pp. 91 – 128). Lund: Studentlitteratur.

Lilja, J. (2005). Problemformulering. I S. Larsson, J. Lilja & K. Mannheimer (Red.), *Forskningsmetoder i socialt arbete* (pp. 39 – 55). Lund: Studentlitteratur.

Lindquist, A., L. (1991). På jakt efter ett förändringsbegrepp i socialarbetares kontakt med utslagna människor. I H. Berglind & P., O. Kristenson (Red.), *Socialt arbete i utveckling* (pp. 133 – 152). Stockholm: Allmänna Förlaget.

Lindqvist, R. & Nygren, L. (2006). Social teori och socialt arbete. I A. Meeuwisse, S. Sunesson & H. Swärd (Red.), *Socialt arbete en grundbok* (pp. 94 - 109). Falköping: Natur och Kultur.

Lindstein, T. (1991). Socialhögskolans utbildningar i relation till fält och forskning under 1980-talet. I H. Berglind & P., O. Kristenson (Red.), *Socialt arbete i utveckling* (pp. 30 – 48). Stockholm: Allmänna Förlaget.

Lundström, T. & Sunesson, S. (2006). Socialt arbete utförs i organisationer. I A. Meeuwisse, S. Sunesson & H. Swärd (Red.), *Socialt arbete en grundbok* (pp. 183 - 194). Falköping: Natur och Kultur.

Lundquist, L. (2001). Tystnadens förvaltning. I *Utan fast punkt – om förvaltning, kunskap, språk och etik i socialt arbete* (pp. 13- 29). Stockholm: Socialstyrelsen.

Meeuwisse, A. & Swärd, H. (2006). Vad är socialt arbete? I A. Meeuwisse, S. Sunesson & H. Swärd (Red.), *Socialt arbete en grundbok* (pp. 25- 74). Falköping: Natur och Kultur.

- Morén, S. (1990). Det hotfulla erbjudandet – om socialt arbete som teoriområde. I J. Sandberg, S. Morén, & L. Nygren, L. (Red.), *Tre röster om socialt arbete, nr 33*. (pp. 11 – 22). Umeå: Institutionen för socialt arbete: Umeå universitet.
- Morén, S. (1992). Det blinda problemseendet – om normalitet och problemtänkande i socialt arbete. I S. Morén & L. Nygren (Red.), *På det sociala arbetets kunskapsfält, nr 34*. (pp. 32-43). Umeå: Institutionen för socialt arbete: Umeå universitet.
- Morén, S. (2001). Relationen som förändringsvillkor. I *Utan fast punkt – om förvaltning, kunskap, språk och etik i socialt arbete* (pp. 111- 125). Stockholm: Socialstyrelsen.
- Nyberg, L. (2006). Socialt arbete som ämne. I A. Meeuwisse, S. Sunesson & H. Swärd (Red.), *Socialt arbete en grundbok* (pp. 303- 318). Falköping: Natur och Kultur.
- Payne, M. (2002). *Modern teoribildning i socialt arbete*. Stockholm: Natur och kultur.
- Pettersson, U. (1991). Människosyn, organisation, klientarbete. I H. Berglind & P., O. Kristenson (Red.), *Socialt arbete i utveckling* (pp. 175 – 190). Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Pettersson, U. (2000). Förutsättningarna för det sociala arbetets etik. I U. Pettersson (Red.), *Etik och socialtjänst – om förutsättningarna för det sociala arbetets etik* (pp. 7 – 11). Stockholm: Gothia.
- Pettersson, U. (2000). Etik och socialtjänst. I U. Pettersson (Red.), *Etik och socialtjänst – om förutsättningarna för det sociala arbetets etik* (pp. 95 – 101). Stockholm: Gothia.
- Ramirez, J. -L. (2001). Den omhuldade friheten, vad är det ?. I *Utan fast punkt – om förvaltning, kunskap, språk och etik i socialt arbete* (pp. 86- 108). Stockholm: Socialstyrelsen.
- Repstad, P. (1993). *Närhet och distans: kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Ruth, J., E. (1991). Reliabilitets- och validitetsfrågan i kvantitativ respektive kvalitativ forskningstradition. *Gerontologia*, 5 (4), 277- 290.
- Sandberg, J. (1990). Vilket modersmål skall den tala som saknar fädernesland?. I J. Sandberg, S. Morén, & L. Nygren, L. (Red.), *Tre röster om socialt arbete, nr 33*. (pp. 3 – 10). Umeå: Institutionen för socialt arbete: Umeå universitet.
- Sewpaul, V., & Jones, D. (2003). *Fourth reviewed document: Global qualifying standards for social work education and training – International guidelines for social work education and training*.
- Soydan, H. (1993). *Det sociala arbetets idéhistoria*. Lund: Studentlitteratur.
- Starrin, B. & Svensson, P., G. (1994). *Kvalitativ metod och vetenskapsteori*. Lund: Studentlitteratur.
- Sunesson, S. (2003) Socialt arbete – en bakgrund till ett forskningsämne. I *Socialt arbete – En nationell genomlysning av ämnet*. Stockholm: Högskoleverket.

Swedner, H. (1989). *Socialt arbete – en tankeram*. Stockholm: Liber.

Söderberg, B. (1981). Socialt arbete och organisation av socialtjänsten. I K. Lindholm & K. Askeland (Red.), *Vad är socialt arbete?* (pp. 125- 136). Stockholm: Liber.

10.2. Internet

Nationalencyklopedin. Sökord: etik, Foucault, organisation, samhälle.

[WWW dokument]. URL <http://www.nationalencyklopedin.se> (hämtat 061209).

Bilaga 1

Intervjuguide

Bakgrund

- Vilken utbildning har du?
- Hur lång är din arbetslivserfarenhet?
- Har du haft andra befattningar inom ramen för socialt arbete än din nuvarande? Vilka?
- Vilken är din nuvarande yrkesbefattning?
- Hur länge har du arbetat inom i din nuvarande yrkesbefattning?

Socialt arbete

- Om det sociala arbetet har ett recept, vilka skulle då, enligt dig, vara dess huvudingredienser?
- **Hur definierar du socialt arbete? Vilka innebörder har begreppet?**
- Vilka är det sociala arbetets aktörer?
- Vilken funktion, anser du, att det sociala arbetet fyller för dess mottagare?
- Vilken funktion, anser du, att det sociala arbetet fyller i samhället?
- Anser du att socialt arbete kan ske på andra platser än just på socialkontor? Motivera.
- Kan det utföras av andra än just socialarbetare? Motivera och ge ex.
- Vilka, anser du, är det sociala arbetets mål?
- Kan du berätta hur du upplever att din yrkesutövning påverkas av den tolkningen du gör av begreppet socialt arbete?

”Global qualifying standards for social work education and training” är ett dokument som ger en definition på det sociala arbetet för att arbetet ska få en internationell likhet.

”Det sociala arbetets profession främjar sociala förändringar, problemlösande i mänskliga relationer samt empowerment och frigörelse av människor i syfte att höja välmåendet. Med stöd av teorier om mänskligt beteende och sociala system, intervenerar socialt arbete på de punkter där människor samspelar med sina miljöer. Principer om mänskliga rättigheter och social rättvisa är fundamentala för det sociala arbetet.” [vår översättning].

Vi anser att denna definition menar att socialt arbete innebär ett förändringsarbete, tycker du att detta dokument stämmer överens med det sociala arbetets verklighet? RESONERA!

Socialarbetare

- Hur beskriver du din nuvarande yrkesroll?
- Vilken av rollerna, hjälpare eller kontrollant, får du i socialt arbete utifrån
  - Organisationen
  - Samhället och lagen
  - Din egen definition av begreppet socialt arbete

Lag, samhälle och organisation

- Vilka definitioner tycker du att begreppet socialt arbete har i :
  - Samhället och politiken?
  - Lagen?
  - Din organisation?
- Upplever du att den definition du hade av begreppet som nyutexaminerad, har förändrats och konsoliderats i enighet med lagen, samhället och organisationen? Hur?
- Kan du berätta hur du tror att organisationens förväntningar, målsättningar och budget påverkar dig i din definition av socialt arbete? Kan du ge exempel.

Etik

- Vilken funktion fyller etiken i socialt arbete?
- Kan du beskriva hur du löser en situation där du hamnar i en intressekonflikt med organisationen eller lagen? Kan du ge ett exempel?